

**ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
HUMANITARINIS FAKULTETAS
ISTORIJOS KATEDRA**

EDITA JARECKAITĖ
Istorijos specialybės
IV kurso studentė

MOTERS KASDIENIS GYVENIMAS MERKINĖJE XVIII A.

Bakalauro darbas

Mokslinė vadovė doc. dr. Rita Regina Trimonienė

Darbas originalus – Edita Jareckaitė
(.....)

Šiauliai,
2013

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. MERKINĖS MIESTAS XVIII A.....	5
2. MOTERIS NEKILNOJAMOJO TURTO SAVININKĖ.....	7
2.1. Moteris ir jos nuosavybė.....	7
2.2. Turto paveldėjimas ir testamentai.....	7
2.3. Ūkinė moters veikla.....	8
3. SANTUOKOS SUDARYMAS IR SUTUOKTINIŲ SANTYKIS ŠEIMOJE.....	9
4. MOTERIS IR MOTINYSTĖ.....	10
5. NAŠLĖS STATUSAS MERKINĖS KASDIENYBĖJE.....	11
6. MOTERIS TEISMINĖJE MIESTO KASDIENYBĖJE.....	12
IŠVADOS.....	13
ŠALTINIAI IR LITERATŪRA.....	14
SANTRAUKA.....	16
SUMMARY.....	16
PRIEDAI.....	17

ĮVADAS

Temos aptarimas. Lietuvoje pastaraisiais dešimtmečiais vis dažniau atsigrežiama į socialinių santykių vystymosi tyrimus. Populiarėja ir kasdienybės tyrimai. Keičiantis amžiams ir istoriografinėms mokykloms vis dažniau atsigrežiama į antraeilį statusą turinčias visuomenės grupes. Moteris istoriniuose klotuose eilę metų buvo nepelnytai užmirštama. Lietuvos istoriografijoje, darbų moterų statuso visuomenėje tema taip pat nėra daug. Tačiau modernėjant visuomenei tapo aktualios ir moters kasdienybės Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau LDK) studijos. Iš ankstesnių tyrinėjimų yra žinomos pavienių, garsių kunigaikštienų, didikių istorijos ir jų indėlis kultūriniam procesams, tačiau nenušviesta taip ir lieka paprastos LDK provincijos atstovės kasdienybė. Vertėtų nepamiršti, jog šaltinių stoka sąlygojo ir tyrimo objektų formulavimą. Duomenų apie didikių gyvenimą yra kur kas daugiau nei apie miestiečių ir juolab apie valstiečių kasdienybę. Tačiau tiek pat kiek dvariškės, tiek ir paprastos miestietės formavo savo vaikų pasaulėžiūrą, taip netiesiogiai veikė ateities kartas, jų vertybes. Taigi, moters indėlis visuomenės raidai yra nemažas. Tuo tarpu Merkinė jau nuo pat jos įkūrimo, Kryžiaus karų laikais, buvo svarbus LDK strateginis postas. Šis magdeburginis miestas nors ir buvo nedidelis, tačiau garsėjo prekyba, amatais. Nuolatinė miesto ekonominė veikla įgalino naujovių sklaidą. Kita vertus, ar tai galėjo pakeisti mažo miesto visuomenės nuostatas, vyravusias moters atžvilgiu? Derėtų pabrėžti, jog ekonominiai veiksniai čia plačiau tyrinėjami nebus, tačiau jų sąsajų su socialine moters išraiška išvengti nepavyks.

Istoriografija ir šaltiniai. Tyrinėjant Merkinės miestietės padėtį visuomenėje pirmiausia derėtų atkreipti dėmesį į miesto kasdienybę. Tai neatsiejama nuo magdeburginės teisės suteikimo analizės. Čia labai vertinga tampa Lietuvos miestelių ir miestų istoriją tyrinėjančio Zigmanto Kiaupos studija „Miestai“ iš mokslinių straipsnių rinkinio „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai“¹. Šis apibendrinamojo pobūdžio straipsnis priskiriamas Analų istoriografinėi mokyklai. Straipsnyje pateikiamos magdeburginių savivaldos teisių suteikimo politinės priežastys bei mastai LDK teritorijoje. Čia minima ir Merkinė. Pateikiami magdeburginės teisės principai bei jų taikymas savivaldžių miestų kasdienybėje, detalai aptariamos miestų savivaldos teisės siaurėjimo XVIII a. priežastys bei pasekmės. Kaip ir dera minėti istoriografinėi mokyklai, čia nepamirštamasis socialinis aspektas. Autorius trumpai pateikia miestiečių luomo apibrėžimą bei XV – XVIII a. luominės

¹ Kiaupa Z., Miestai, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 351-364.

savivaldžių miestų korporacijos ištakas, jų raidą. Z. Kiaupa pateikia tam tikras miestams suteikiamų magdeburginių privilegijų sąlygas, kurios įgalino savivaldos kūrimąsi. Atskira savivalda stipriai įtakojo miesto kasdienybę. Visai kitokią padėtį užėmė ir patys miestiečiai. Taigi, nagrinėjant atskirus miesto socialinius sluoksnius, negalima atmesti pačios magdeburginio miesto sąvokos ir savivaldos suteikimo peripetijų. Pastarosios pakankamai glaudžiai siejosi su moters kasdieniu gyvenimu ir jos egzistavimu miesto visuomenėje.

Kito Lietuvos istoriko Liudo Glemžos monografija „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sąjūdis 1789-1792 m.“², papildo XVIII a. LDK vyravusio miestų tinklo pokyčių schemą. Autorius šioje knygoje detalai nagrinėja miestų savivaldos siaurėjimo XVIII a. pabaigoje temą. Čia pateikiama ne vien susiklosčiusi politinė situacija, tačiau ir Ketverių metų seimo metu priimtos politinės reformos, kuriomis siekta keisti miestų statusą panaikinant savivaldos teises. Tai yra svarbi detalė, turint omenyje, jog Merkinė po šių nutarimų neteko magdeburginės savivaldos teisės. Čia aptariama ne tik miestų savivaldos sistemos kaita, tačiau ir miestiečių statusas bei požiūris į kitus luomus ar tautines mažumas miestuose (dvasininkija, bajorai, žydai ir pan.). Vertėtų paminėti, jog šis veikalas suteikia daug duomenų ne vien apie tuometinius miestų savivaldos pokyčius plačiąja prasme. Čia epizodiškai aptariama Merkinės miesto kasdienybė ir miestelėnų nusistatimas įsivyravus naujam miestų politikai. Šiame veikale taip pat paminėti ir atskiri Merkinės miestelėnų bandymai išlaikyti bent dalinę savivaldą. Tuo metu vykęs masinis magdeburginės teisės panaikinimas, miesto gyvenimo pokyčiai ir prarasta savivalda įtakojo nežymų miestiečio statuso siaurėjimą. Monografijoje pateikta istorinė medžiaga leidžia daryti prielaidas, ar pakitus Merkinės miesto statusui, galėjo kisti paprastų miestiečių kasdienybė.

Jau ne kartą buvo minėta, jog nagrinėjant Merkinės miestietės kasdienybę, negalima pamiršti aptarti tuometinės miesto padėties. Daugiau duomenų apie materialinę miesto raidą suteikia Lietuvos istorijos instituto archeologų Lino Kvizikevičiaus ir Vykinto Vaitkevičiaus straipsnis „Merkinės miestas XV - XVIII a.“ iš mokslinių straipsnių rinkinio „Merkinės istorijos bruožai“³. Šiame straipsnyje analizuojamas miesto ekonominis vystimasis, amatai, prekybos mastai, jų kryptys. Pateikiami duomenys apie XVIII a. vyravusias miesto gyventojų mažėjimo tendencijas. Taip pat trumpai aptariamas miestelėnų tautinis bei konfesinis pasiskirstymas, jų buitis. Vertėtų paminėti, jog šalia istorinių šaltinių, didžiąją dalį straipsnyje pateiktų duomenų sudaro atliktų archeologinių tyrinėjimų medžiaga. Moters kasdienybę, šiame darbe stengsiuosi analizuoti remdamasi daugiau rašytinių pirminių šaltinių baze. Kita vertus, minėtas straipsnis suteikė tokių

2 Glemža L., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sąjūdis 1789-1792 m.*, Vilnius, 2010.

3 Kvizikevičius L., Vaitkevičius V., Merkinė miestas XV-XVIII a., *Merkinės istorijos bruožai*, sudaryt. Černiauskas A., Gudavičius H., Vaitkevičius V., Vilnius, 2004.

duomenų, apie kuriuos šaltiniai nutyli. Tad šiuo atveju, L. Kvizikevičiaus ir V. Vaitkevičiaus straipsnis pagelbėja geriau suvokti miesto raidą materialiniu aspektu. Tik susipažinus su Merkinės miesto aplinka galima tinkamai įvertinti epizodiškus šalininių įrašus moters padėties tema.

Testamentų sudarymo ypatybės bei tradicijos, tai dar viena sfera, kuri atskleidžia LDK visuomenės požiūrį į moterį plačiąja prasme. Testamentų sudarymo pagrindu padėti pirmieji pamatai siekiant pasirūpinti savo vaikų ateitimi bei giminės turtui išlaikyti. Moters galimybė surašyti savo paskutinąją valią rodo, jog nors ir būdama tam tikrame vyro šešėlyje, moteris galėjo turėti asmeninio turto ir valdyti jį savo nuožiūra. Tačiau siekiant detaliau išnagrinėti testamentų sudarymo tradicijas šiame darbe buvo pasitelkti Laimonto Karaliaus tyrimai. Viena iš autoriaus publikacijų, apibrėžtai ir tiksliai pavadinta tiesiog „Testamentai“⁴, glaustai nagrinėja testamentinių tradicijų genezę bei jų formuliarų kaitą nuo pat pirmųjų LDK rašytinės teisės paminklų, Lietuvos Statutų atsiradimo iki XVIII a. pabaigos. Publikacijoje autorius susieja pirmųjų testamentinių tradicijų Lietuvoje atsiradimą su krikštu bei jo atnešta Vakarų kultūrine rašytinių įstatymų patirtimi. Glaustai nagrinėjama koku būdu testamentai dažniausiai buvo surašomi, kodėl jie tapo tokiais svarbiais teisiniais dokumentais ir galiausiai koku būdu buvo pasirenkami paveldėtojai. Trumpai tačiau informatyviai pateiktame L. Karaliaus straipsnyje susipina tiek krikščioniškųjų tradicijų, tiek ir moderniosios LDK teisinės kodifikacijos atsiradimo tyrimai, kurie aiškiai pavaizduoja minėtų juridinių dokumentų genezę.

Kaip jau buvo ne kartą minėta, teisiniai dokumentų formuliarai yra svarbi aplinkybė nusakanti moters vietą mieste. Tačiau svarbiais tampa ne vien pirkimų, pardavimų ar skolos raštai. Labai informatyviais teisiniais įrašais tampa ir baudžiamosios bylos iš miesto magdeburgijos teismo aktų. Moteris yra paslaptingesnė bei subtilesnė nei vyras, tad nenuostabu, jog būtent silpnosios lyties atstovės neretai buvo kaltinamos kerėjimu. Detalesnių tyrimų, apibrėžiančių kerėtojų teismų vykdymo aplinkybes Lietuvoje, ėmėsi Gintaras Beresnevičius ir Tomas Čaplinskas straipsnyje „Ragana“⁵. Straipsnyje stengiamasi ne vien panagrinėti raganystės fenomeno LDK atsiradimą, tačiau bandoma susieti LDK vykdytus kerėtojų teismus su didžiaisiais Vakarų inkvizicijos židiniais. Merkinės magdeburgijos aktų knygoje taip pat yra išlikę įrašų apie miestietes, kaltinamas raganavimu, tačiau jokių išvadų nebuvo galima padaryti nepasirėmus minėtų autorių tyrimu. Būtent publikacijos dėka pavyko apibrėžti, jog XVIII a. Merkinės įrašai buvo vieni paskutiniųjų su raganavimų susijusių teisminių procesų LDK, pavyzdžių. Taip pat, minėta publikacija suteikė duomenų apie LDK vykdytų kerėtojų teismų pabaigą bei jų mastus.

4 Karalius L., Testamentai, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 714-723.

5 Beresnevičius G., Čaplinskas T., Ragana, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 557-573.

Visai kitoks veikalas yra Juozo Jurginio „Raganų gaudymo šimtmetis“⁶. Ko gero nė kiek nesuklysiu sakydama, jog nagrinėjant kerėtojų teismus, tai vienas pagrindinių šaltinių, suteikiančių pilną vaizdą apie šio fenomeno genezę Lietuvoje. Autorius savo darbe ne vien nagrinėja magistratų, žemės teismų bylų įrašus, tačiau analizuoja ir mitologinius bei literatūrinius raganos bei kerėjimo simbolius, taip siekdamas detalai aptarti kaip ir kodėl visuomenėje susikūrė neigiamas burtininkės paveikslas. Tačiau remiantis minėtoju veikalu iškyla ir keletas saugiklių, kurie neleidžia akiai pasitikėti J. Jurginio atliktais tyrimais. Autorius minėtąjį veikalą publikavo 1984 m. Tai, lyginant su tuo kaip greitai keičiasi istorijos interpretacijos, yra palyginti senas tyrimas. Sugretinus anksčiau aptartųjų autorių straipsnį su J. Jurginio veikalą išryškėja ir tam tikri neatitikimai, kaip pavyzdžiui raganų teismų baigtis Vakarų šalyse. J. Jurginio teigimu tiek Vakaruose, tiek LDK, raganų teismai liovėsi palyginti panašiu metu, tačiau visiškai kitaip teigia G. Beresnevičius ir T. Čaplinskas. Pastarieji nurodo, jog kerėtojų teismai į LDK atkeliavo kiek pavėlavę, tad čia jie ilgiau ir užsibuvo nei Vakaruose. Tad dėl šių neatitikimų ir tyrimo brandumo, J. Jurginio veikalą šiame darbe bus naudojamosi rezervuoti, pirmenybę visgi teikiant G. Beresnevičiaus ir T. Čaplinsko straipsniui.

Lietuvos istoriografijoje moters kasdienybės tyrimai pakankamai kuklūs. Pirmiausia aptarsiu moterų arba lyčių istoriografijai priskirtiną Jolitos Sarcevičienės straipsnį „Moterys“ iš mano jau minėtojo mokslinių straipsnių rinkinio „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai“⁷. Tai apibendrinamojo pobūdžio veikalas nagrinėjantis visoje LDK teritorijoje gyvenančių moterų kasdienybę XIV – XVIII a. Čia pakankamai glaustai nagrinėtas moters išsilavinimo klausimas ir būdai jį gauti; analizuojama santuokų sudarymo tema ir moters padėtis gyvenant su sutuoktiniu, auginant vaikus; aptariamas moters statusas visuomenėje, minimas išskirtinis našlės statusas ir pan. Beje, šiame skyrelyje pasitelkiama daugiausiai aukštesniems socialiniams sluoksniams priklausiusių moterų padėtis tyrimais. Vertėtų paminėti, jog šiame straipsnyje, greta Lietuvos ir užsienio šalių istoriografijos remiamasi ir Lietuvos Statutų formuluotėmis, nusakančiomis moters socialinį ir juridinį statusą. Šis straipsnis suteikia galimybę geriau susipažinti su moters padėtimi LDK visuomenėje plačiąją prasme. Tai be galo svarbu siekiant geriau suvokti moters padėtį visuomenėje dar iki XVIII a. Šiame darbe, J. Sarcevičienės pateiktus teiginius bus siekiama paremti XVIII a. šaltinių įrašais ir taip nubrėžti merkinietės kasdienybės gaires. Kita vertus, derėtų prisiminti, jog duomenys iš minėto straipsnio yra gauti daugiausiai analizuojant didesnių Lietuvos miestų istorinius reiškinius ir užsienio istoriografijos duomenis, tad tai akiai lyginti su Merkinės kasdienybe būtų pernelyg netikslu. Dėl šios priežasties, darbe sieksiu tik

6 Jurginis J., *Raganų gaudymo šimtmetis*, Vilnius, 1984.

7 Sarcevičienė J., *Moterys, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 397-412.

trumpai pailiustruoti, o ne lyginti J. Sarcevičienės minėtų moterų gyvenimų su Merkinės moters kasdienybės apraiškomis.

Tuo tarpu Jolantos Karpavičienės monografijoje „Moteris Vilniuje ir Kaune XVI a. pirmoje pusėje. Gyvenimo sumiestinimo Lietuvos atodangos“⁸ atliekami Vilniaus ir Kauno miesto moters kasdienybės tyrinėjimai. Veikalą būtų galima priskirti moterų arba lyčių tyrimų istorinei krypti. J. Karpavičienės knygoje plačiai išdėstoma minėtų miestų moters veikla, vieta visuomenės procesuose bei socialinė padėtis. Gana plačiai nubrėžtos ribos žyminčios moters teisinę bazę ir jų taikymą XVI a. Tyrimas plėtojamas ne vien socialiniu aspektu, bet ir juridiniu. Plačiai pateikiama kuo remiantis moteriai buvo skiriamas atitinkamas kraitis, kokios jos teisės į tėvų turtą, sutuoktinių turtiniai santykiai ir t.t. Svarbiu aspektu čia tampa autorės pasirinktas „moters“ apibrėžimas. J. Karpavičienės teigimu, sąvoka miestietis yra iki galo neapibrėžta, todėl autorė vengia platesnio termino vartojimo. Monografijoje, tyrimo objektu tampa moteris gyvenusi Vilniuje ir Kaune, neapibrėžiant miestietės ar miestėnės statuso. Vertėtų pastebėti, jog turinio atžvilgiu, J. Karpavičienės monografijoje didesnis dėmesys kreipiamas teisiniam moters statusui visuomenėje. Į tai bus stengiamasi atsižvelgti ir šiame darbe. Monografijoje pateiktais duomenimis, kaip ir prieš tai minėtu straipsniu, bus remiamasi vien tik siekiant iliustruoti Merkinės magistrato šaltinių duomenis. Kadangi, XVI a. tai ne XVIII a., o tokių didmiesčių kaip Vilniaus ir Kauno moters padėtis niekad neprilygs paprasto miestelio miestietės kasdienybei. Šiuo atveju bet koks lyginimas yra neįmanomas. Taigi ir ši monografija veikiausiai nustatys tyrimo kryptį, nei tiesiogiai įtakos tyrimo išvadas.

Šaltiniai. Pirmiausia derėtų aptarti naudotus publikuotus šaltinius. Atliekant tyrimą apie moters dalyvavimą miesto teisminėje kasdienybėje tapo svarbu išnagrinėti tuomet galiojusį teisinį LDK pagrindą – 1588 m. Trečiąjį Lietuvos Statutą⁹. Šiame pagrindiniame LDK dokumente bandyta surasti straipsnius reglamentuojančius bausmes asmenims įtariamams burtininkavimu ar kerėjimu. Tokių įrašų egzistavimas leistu suprasti kerėjimo bylų atsiradimo ištakas bei tolesnį jų vystymąsi. Trečiasis Lietuvos Statutas šiam darbui buvo naudojamas šiuolaikine rusų kalba. Pastarasis buvo pateiktas internetinėje, IX – XVIII a. Baltarusijos istoriją apimančioje, internetinių šaltinių duomenų bazėje.

Dar vienu svarbiu šaltiniu nagrinėjant kerėjimo bylų ištakas tapo karaliaus Žygimanto Senojo privilegija prieš eretikus, duota Vilniaus vyskupui 1542 m. Šis dokumentas publikuotas Mykolo

8 Karpavičienė J., *Moteris Vilniuje ir Kaune XVI a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 2005.

9 Статут Великого княжества Литовского 1588 года (Электрон. ресурс), [История Беларуси IX-XVIII веков. Первоисточники](http://starbel.narod.ru/statut1588.htm), <http://starbel.narod.ru/statut1588.htm>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

Balinskio knygoje „Vilniaus miesto istorija“¹⁰. Aktas buvo pateiktas kaip priedas, su originalo nuorašu lotynų kalba bei J. D. Baronienės vertimu į lietuvių kalbą.

Suradus tam tikrus kerėjimo bylų pavyzdžius XVIII a. Merkinės kasdienybėje tampa smalsu ar panašios bylos buvo nagrinėjamos ir ankstesniais amžiais. Be to, tapo reikšminga išsiaiškinti ar moters apkaltinimas kerėjimu buvo prilyginamas paprastam įžeidimui, ar rimtam kaltinimui? Keletas nuorašų iš Merkinės magistrato teismo bylų yra pateikta knygoje „Raganų teismai Lietuvoje“¹¹. Šio šaltinių sąvado sudarytojai K. Jablonskis ir R. Jasas. Darbe buvo naudojamosi K. Jablonskio surinktų aktų sąvadu tiek iš didesnių miestų magistratų, tokių kaip Vilnius ar Kaunas, tiek iš mažesnių miestų, pavyzdžiui Kėdainiai. Knygoje taip pat publikuojami ne vien magistratų, bet ir žemės teismų įrašai. Sudarytojas aktus pateikė originalia, tačiau taisyta lenkų kalba bei jų vertimus lietuvių kalba. Kiekvieno dokumento pradžioje pridedama trumpa K. Jablonskio parašyta anotacija lietuvių kalba, su tiksliu nuoroda apie originalių dokumentų saugojimo vietą.

Tuo tarpu dalis Merkinės magistrato metrikų įrašų yra publikuoti Algirdo Baliulio sudarytoje knygoje „Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė“¹². Šioje knygoje pateikiami 1442 – 1792 m. duomenys iš Lietuvos Metrikos įrašų, magistrato aktų knygų, Trakų pilies teismo knygų ir t.t. Savo tyrimo metu naudojami 1724 – 1792 m. įrašais lenkų kalba bei 1569 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto privilegija Merkinės miestiečiams, pateikta senąją rusėnų kalba. Pastarieji pateikiami modernia lenkų kalba, su transkribuotais šių dienų ženklais bei taisyta rusėnų kalba (vietoje sutrumpinimų pateikti pilni žodžiai). Taigi, tai labai palengvino pačių minėtų išrašų tyrinėjimą. Pasitarnavo ir prieš kiekvieną šaltinių išrašą pridedama trumpa santrauka lietuvių kalba apie tai, kas bus rašoma toliau seksiančiame tekste. Kita vertus, net ir pateikdamas trumpas žinutes aktų pradžioje, autorius susilaiko nuo detalesnio šaltinių komentavimo. Tad šaltiniai pateikti tinkamai ir nepakeičiant pačių aktų esmės. Tuo tarpu knygos pratarmėje trumpai abibendrinami atskirų tyrinėtojų (A. Miškinis, E. Rimša, ir kiti) duomenys apie Merkinės istoriją, jos raidą. Šių istorikų tyrinėjimai taip pat pagelbėjo siekiant kuo detaliau supažindinti su Merkinės praeitimi, įtakojusią XVIII a. moters kasdienybę. Siekiant nustatyti atskirų Merkinės moterų padėtį, pasitarnavo A. Baliulio sudarytas Merkinės vaitų sąrašas. Taip, statistinio pobūdžio šaltiniuose, buvo stengiamasi surasti ir atskirti paprastą miestietę nuo aukštas pareigas užimančio vyro žmonos. Be viso to, šiame darbe buvo atliekama detali A. Baliulio pateiktų testamentų, pardavimo aktų bei miesto dūmų sąrašų analizė.

¹⁰ Balinskis M., *Vilniaus miesto istorija*, Vilnius, 2007, p. 316-323.

¹¹ *Raganų teismai Lietuvoje (Lietuvos teisės paminklai, II)*, sud. K. Jablonskis, R. Jasas, Vilnius, 1987, p. 214-216.

¹² *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė*, sudaryt. Baliulis A., Vilnius, 2007, t. 5.

Kita, mano naudotų šaltinių grupė – archyviniai šaltiniai paskelbti internete. Tai skaitmeniniu būdu pateikti Merkinės Romos Katalikų Bažnyčios (toliau RKB) gimimo (arba krikšto)¹³, santuokos¹⁴ ir mirties¹⁵ metrikų duomenys. Visi minėti šaltiniai parašyti lotynų kalba. Pati kalba nėra kaip nors redaguota ar sumoderninta. Šaltiniuose esantys duomenys kai kur išblukę ar neįskaitomi, tačiau didžioji dalis šaltinių pakankamai geros kokybės. Darbe buvo naudotasi 1723 – 1799 m. gimimo, 1722 – 1797 m. santuokos ir 1757 – 1799 m. mirties metrikų įrašais. Gimimo metrikose gimus naujagimiui užfiksuojami jo tėvai, krikštatėviai, pateikiamas naujagimiui išrinktas vardas, suteikiama informacija tiek apie tėvų, tiek apie krikštatėvių gyvenamąją vietą. Santuokos metrikose, analogiškai, pateikiama informacija apie sutuoktinių bei liudininkų gyvenamąją vietą. Sutuoktinių tėvai šiose metrikose, deja, neminimi. Tuo tarpu mirties metrikose, nurodomas velionio vardas bei kilmė. Kai kur užfiksuojamas velionio amžius bei palaidojimo vieta. Pasitaiko įrašų, kuriuose mirus vaikui, pateikiamas ir tėvo vardas. Galiausiai, visose aptartose metrikose pateikiama įvykio (krikšto, santuokos, mirties) data, tai yra metai, mėnuo ir diena. Minėtų metrikų analizės būdu stengiausi atsekti, kiek vidutiniškai viena moteris susilaukdavo vaikų, kiek trukdavo laikotarpis tarp gimdymų ir pan. Santuokos metrikų duomenys tapo naudingi nustatant mišrių santuokų kiekį XVIII a. Merkinėje (čia turima galvoje sutuoktinių geografinė kilmė). Tai leidžia daryti platesnes išvadas apie tai, ar moters „pasaulis“ nesibaigdavo ties Merkinės miesto riba. Kita vertus, šios metrikos suteikia duomenų ir apie pakartotines vedybas mirus vyrui. Tuo tarpu mirties metrikos suteikia duomenų apie moters gyvenimo trukmę. Visų, mano minėtų, Merkinės Romos katalikų bažnyčios (toliau RKB) metrikų įrašai leidžia išskirti pavienes moteris, kaip pavyzdžius, taip nustatyti jų gimimo metus, amžių, kuomet buvo sudaryta santuoka, šeimos dydį ir galiausiai gyvenimo trukmę. Būtent dėka šių pavyzdžių ir galima nustatyti moters kasdienybės pobūdį Merkinėje.

Gausiausiai šiame darbe naudotasi nepublikuotais pirminiais Merkinės Magdeburgijos arba tiesiog Merkinės magistrato metrikų įrašais, kurie saugomi Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau LVIA)¹⁶. Iš bylose pateiktos statistikos galima pastebėti, jog pastarosios bylos praeityje buvo atsiverstos 2000 m. pradžioje. Nagrinėdama moters kasdienybę naudojausi keturiomis senųjų aktų

13 Merkinės RKB gimimo metrikų knygos. 1723-1803m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 8-10, 12-16, http://www.epaveldas.lt/paieska?p_p_id=searchresultsportlet_WAR_searchresultsportlet10SNAPSHOT&q=merkin%C4%97s%20rkb%20gimimo%20metrik%C5%B3%20knyga.%20&t=1&ALL=1, prieiga per internetą, žiūrėta 2012 12 13.

14 Merkinės RKB santuokos metrikų knyga. 1722-1797m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 7, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/7>, prieiga per internetą, žiūrėta 2012 12 13.

15 Merkinės RKB mirties metrikų knyga. 1757-1812m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap.1, b. 11, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/11>, prieiga per internetą, žiūrėta 2012 12 13.

16 Merkinės magdeburgija, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. SA, b. 5851-5853, 5855.

bylomis, surašytomis senąja lenkų kalba. Jose naudojami ir A. Baliulio publikaciją neįtrauktis metrikų įrašais, kuriuos sudarė daugiausiai testamentai, pirkimo ar pardavimo aktai. Nagrinėjant minėtus senuosius aktus buvo gauti duomenys ne tik apie nekilnojamojo turto suteikimą, testamentų sudarymą, turto pasiskirstymą šeimoje, bet ir našlės statusą. Dalis aktų suteikė duomenų apie Merkinėje XVIII a. pradžioje egzistavusią teisėtvarką. Trumpiau tariant, tai ieškiniai kuriuose vienaip ar kitaip dalyvauja moteris. Vertėtų pastebėti, jog toli gražu ne visi Merkinės magistrato bylose esantys įrašai buvo panaudoti šiame darbe. Nagrinėtose Merkinės bylose ne visada pasisekdavo išskaityti pateiktus duomenis dėl įplėšimų ar tiesiog išblukusio rašalo.

Tyrimo problemos formulavimas. XVIII a. žymėjo nelengvą LDK istorijos etapą. Amžiaus pradžioje vyko Šiaurės karas, laikotarpis tapo lemiamas ir LDK suvereniteto egzistavimui. XVIII a. skaudų smūgį sudavė ir miestams, kuomet buvo panaikinta dalies miestų savivalda. Miesto kultūrinį ir visuomeninį gyvenimą ištiko stagnacija. Tačiau koks buvo moters vaidmuo šiuose XVIII a. verpetuose? Dauguma tyrinėtojų darbų yra skiriama didžiųjų miestų gyventojų kasdienybei nušviesti, taip pamirštami mažesni miestai. Vienas tokių – Merkinė. Taigi kyla klausimas – koks buvo moters miestietės, mesčionės statusas Merkinėje? Ar ji galėjo užsiimti ūkine veikla, turėti nuosavo nekilnojamojo turto? Kokią socialinę vietą ji užėmė visuomenėje? Vertėtų pabrėžti, jog šiame darbe nebus siekiama išskirti vien miestietes, kadangi tokio pobūdžio tyrimui reikalauja dar papildomo miestiečio statuso apibrėžimo. Ankstesnės studijos leidžia kelti prielaidą, jog moters motinos ar žmonos pareigos buvo aukščiau visko, tačiau kur buvo riba? Galbūt ją nustatydavo vyras? Yra žinoma, jog moteris turėjo skirtingas teises ir įsipareigojimus būdama dukra, sutuoktinė ar našlė. Ko gero, moteris tapusi našle perimdavo šeimos turtą ir jį valdydavo. Bet ar tai buvo įprastas reiškinys XVIII a.? Jei taip, tai kas tai sąlygojo? Į šiuos klausimus padės atsakyti Merkinės magistrato metrikose pateikti teisiniai miesto aktai. Vertėtų nepamiršti, jog viešasis moters gyvenimas yra labai svarbus, tačiau kur kas aktualesnė yra jos šeimyninė kasdienybė. Šiandien egzistuoja labai maža dalis istorinių šaltinių galinčių suteikti duomenų apie privataus šeimos gyvenimo peripetijas. Todėl šiam tyrimui atlikti bus naudojamos Merkinės Romos Katalikų Bažnyčios gimimo, santuokos ir mirties metrikos. Visų pirma, platesnių tyrimų reikalauja santuokos sudarymo bruožai. Kokia buvo geografinė sutuoktinių kilmė, kokio amžiaus merginos tuokdavosi ir ar pasitaikydavo neištekėjusių merginų? Ne paslaptis, jog viduramžiais buvo paplitusios vedybos tarp labai jaunų mergaičių ir žymiai vyresnių vyrų. Labai tikėtina, jog ši tendencija išliko ir XVIII a., tačiau ar iš tiesų? Šeimos gyvenimas neatsiejamas ir nuo motinystės. Tad tampa aktualu apibrėžti Merkinės šeimų dydį. Prisiminkime, jog XVIII a. atnešė daugybę karų bei epideminių proveržių, tad kyla klausimas ar visi vaikai šeimose sulaukdavo pilnametystės? Su motinystę glaudžiai susiję ir gimdyvių mirtingumo rodikliai. Tad ar iš tiesų daugelis moterų mirdavo taip ir nebetapusios

motinomis? Galbūt XVIII a. tai galėjo tapti viena iš moterų mirties priežasčių, tačiau nejaugi silpnosios lyties atstovės gyvendavo itin trumpai? Tai tampa dar vienu nežinomuoju, šioje moters kasdienybės lygtyje. Našlystė, tai dar vienas svarbus moters gyvenimo ypatumas. Aktuali ne vien jų padėtis visuomenėje, tačiau ir pakartotinių santuokų galimybė. Galiausiai labai įdomu būtų šiek tiek panagrinėti moters „kriminalinę“ pusę. Kokiais nusizengimais būtent moterys būdavo kaltinamos? Kartu, ar moteris galėjo tikėtis teisingumo jei ji kaip nors būdavo skriaudžiama? Galbūt prieš įstatymą tiek moterys, tiek vyrai buvo lygūs? Tačiau galbūt tai tėra šiuolaikinė, demokratija persmelkto pasaulio nuostata, kuri XVIII a. nebuvo pakankamai gaji.

Temos aktualumas ir naujumas. Kaip jau buvo minėta, kasdienybės tyrimai yra pakankamai nauja istoriografinė kryptis Lietuvoje. Tačiau bėgant metams daugėja ir šio pobūdžio darbų. Iki tol, daugiausia tyrinėti žymesni istoriniai įvykiai ar personalijos paliekami nuošalyje ir į tyrimų areną įžengia paprastas žmogus. Vykstant šioms permainingoms, mokslinėje literatūroje vis dažniau atkreipiamas dėmesys į moters kasdienybės tyrimus. Tai ne vien istoriografinės „naujovės“. Moters padėties tyrimai įgalina kitu rakursu pažvelgti į visuomenę ir jos raidą. Kartu tai skatina suvokti kitokią istorijos tėkmę iš moters perspektyvos. Šių tyrimų nėra gausu ir pirmiausia nagrinėjama didžiųjų miestų moters kasdienybė. Pati Merkinės miesto istorija yra gana plačiai ištyrinėta. Kita vertus, minėtuose tyrimuose nebuvo detalios atsižvelgta į kurio nors vieno socialinio sluoksnio istoriją. Tačiau kyla klausimas, ar tai galime vadinti aktuali tyrimu? Žinoma, kiekvienas naujas mokslinis straipsnis netampa svarbus visos valstybės mastu. Ne išimtis ir šis veikalas. Kita vertus, derėtų nepamiršti, jog bet kokio pobūdžio tyrimai be galo reikšmingi, visų pirma tai bendruomenei, kurios ištakos ir yra tyrinėjamos.

Temos chronologinės ribos. Nagrinėdama moters padėtį, pasirinkau XVIII a. ribas. Pirmiausia, šį pasirinkimą įtakojo pakankamai gausi Merkinės metrikų ir kitų rašytinių šaltinių visuma. Kita vertus, XVIII a. buvo svarbus Abiejų Tautų Respublikos istorijos tarpsnis, kuomet vyko didieji politiniai pasikeitimai. Šių politinių realijų kontekste svarbu pastebėti moters padėtį ir jos sugebėjimą prisitaikyti prie nuolatos kintančios visuomenės procesų. XVIII a. moters kasdienybės tyrimus pradėjau tik nuo 1721 m., t.y. po Šiaurės karo. Merkinės Romos katalikų bažnyčios gimimo metrikos apima 1723 – 1799 metus. Todėl tyrimas ir bus orientuojamas būtent šio laikotarpio rėmuose. Tokios chronologinės ribos buvo pasirinktos todėl, kad karo laikotarpio metrikų įrašai labai epizodiški ir negausūs. Būtų klaidinga daryti tam tikras išvadas apie moters padėtį pačioje XVIII a. pradžioje. Juolab, kad karo laikotarpiu tiek politinė, tiek visuomeninė padėtis miestuose buvo žymiai sunkesnė nei taikos metu. Taigi, dėl pernelyg gausių ir esminių elementarios kasdienybės skirtumų, moters padėties karo ir taikos metais sugretinti nederėtų. Kartu tai ap sunkintų ir viso XVIII a. analizę.

Tyrimo objektas. Šio darbo tyrimo objektas yra lietuviškų šaknų turinčios Merkinės miestietės arba mesčionės, magistrato pareigūno žmonos kasdienybė, jos veikla, socialinis statusas visuomenėje, šeimos sudarymo ypatumai, santykiai su sutuoktiniu, turimų atžalų skaičius bei našlystės fenomenas. Taip pat moters juridinė padėtis skirstant nekilnojamąjį turtą (testamentai), galimybė dalyvauti prekybiniuose santykiuose, moteris įtraukiantys teisiniai ieškiniai. Derėtų pridurti, jog į mano apibrėžtos moters sampratą neįeina tuo metu Merkinėje gyvenusios privileijuotos didikės ar aukštuomenės moterys, taip pat tautinių mažumų atstovės.

Tikslas ir uždaviniai. Šio darbo tikslas - išanalizuoti XVIII a. Merkinėje gyvenančios moters padėtį, jos kasdienybę. Tyrimo uždaviniai:

1. trumpai aptarti magdeburginių teisių suteikimo ir administracinių pokyčių XVIII a. Merkinėje aplinkybes;
2. detalai išnagrinėti moters juridinę galimybę turėti nekilnojamojo turto;
3. pateikti santuokos sudarymo bruožus bei sutuoktinių santykį šeimoje;
4. išskirti svarbius motinystės aspektus;
5. aptarti moters našlės statusą visuomenėje;
6. trumpai panagrinėti Merkinės magistrato aktuose atsispindintį moters santykį su teisėtvara.

Tyrimo metodai. Nagrinėjant moters, kaip socialinio sluoksnio, išraišką Merkinėje, naudotasi kokybiniu turinio analizės ir kokybiniu statistiniu metodu. Merkinės magdeburgijos metrikų duomenys suteikė galimybę atskleisti kaip ir kiek dažnai metrikose buvo minimos Merkinės miestietės. Tokiu būdu buvo siekiama pateikti XVIII a. vyravusią visuomenę santvarką ir moters vaidmenį joje. Vertėtų paminėti, jog siekiant apibrėžti šeimos dydį XVIII a. Merkinėje, šiame darbe buvo nagrinėjamas gimstamumo rodiklių klausimas, atsispindintis tuometinės Merkinės parapijos metrikose. Tačiau duomenys nebuvo plačiau nagrinėjami kiekybiniu statistiniu būdu. Pastarieji pasitarnavo tik detalesnės kokybinės analizės atlikimui ir iliustravimui. Darbe taip pat plačiai buvo naudojamas ir istorinis deskriptyvusis, dedukcinis metodas, kuomet konstruojant atskirus priežastingumus bei pasekminius ryšius siekta kuo detaliau perteikti istorinę realybę, t.y. moters kasdienybės XVIII a. Merkinėje peripetijas. Tad minėto metodo pagalba buvo stengiamasi pateikti susidariusio vienokio ar kitokio visuomenės požiūrio (moters atžvilgiu) vertinimą. Istorinis deskriptyvusis metodas buvo taikomas ir nagrinėjant paralelinius, tiesiogiai su moters kasdienybe nesusisiejančius ryšius. Taip bandyta trumpai aptarti XVIII a. vykusios miestų savivaldos siaurėjimo aplinkybes, įtakojusias miestiečio teisių siaurėjimą. Kadangi iki šiol platesnis tyrimas merkiniėtės kasdienybės tema nebuvo vykdytas, analizė buvo atliekama aprašomosios istorijos dedukciniu būdu. Taip šalia didžiųjų miestų, siekta pateikti mažesnių miestelių moters kasdienybę ir kartu papildyti visą moters istorijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje „žemėlapi“. Nustatant

moterų santuokinį amžių bei jų turėtų vaikų skaičių tam tikra prasme buvo naudotasi ir biografiniu metodu. Šio tyrimo būdu siekta identifikuoti tam tikras moteris XVIII a. Merkinės istorijoje ir panagrinėti jų santuokinio gyvenimo apybraižas, t.y. santuokos laikotarpį, vaikų skaičių ir laikotarpius tarp nėštumų. Vertėtų pažymėti, jog analizuojama buvo tik viena tam tikrų šeimų karta.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, šeši skyriai, iš kurių II-ais turi tris poskyrius, išvados, literatūros ir šaltinių sąrašas bei priedai. Pirmajame skyriuje nagrinėjamos magdeburginių teisių suteikimo XVI a. ir vėlesnio panaikinimo XVIII a. priežastys. Aptariama miesto socialinė bei tautinė gyventojų sudėtis. Antrajame skyriuje detaliam pateikiama moters padėtis nekilnojamojo turto sferoje, nagrinėjama ar moteris galėjo turėti nekilnojamojo turto nuosavybės. Pateikiamos turto paveldėjimo aplinkybės, moters galimybės užsiimti ūkine veikla peripetijos. Trečiajame skyriuje, analizuojami šeimos sudarymo bruožai, santuokinis merginų amžius. Remiantis juridiniais Merkinės magistrato aktais, pateikiamas sutuoktinių santykis šeimos ribose. Detaliam aptariama moters padėtis ir jos statusas parduodant šeimos nekilnojamojo turto objektus ar pasirašant pardavimo aktus. Ketvirtajame skyriuje nagrinėjamas moters ir motinystės santykis. Pateikiama statistinių duomenų apie gimstamumą XVIII a. laikotarpyje, apibendrinamas šeimų dydis. Atkreipiamas dėmesys ir į vaikų bei gimdyvių mirtingumą. Penktajame skyriuje apibrėžiama našlės statuso visuomenėje sąvoka. Šiame skyriuje detaliam nurodoma kokią vietą visuomenėje užėmė moteris netekusi vyro. Taip pat nagrinėjama jos galimybė ištekėti antrą kartą, iškeliami finansinė, šį statusą turinčios moters gyvenimo pusė. Galiausiai, šeštajame skyriuje trumpai aptariamas moters santykis su teisėtvara. Čia pateikiama ar moteris turėjo teisę reikalauti teisingumo. Taip pat, kokio pobūdžio ieškiniai prieš moteris buvo svarstomi ir kuo jos buvo kaltinamos XVIII a. Merkinėje.

1. MERKINĖS MIESTAS XVIII A.

Nagrinėjant moters padėtį Merkinėje, vertėtų nepamiršti ir paties miesto raidos. Pradžioje derėtų trumpai aptarti kaip miestelis vystėsi ir kaip buvo įtakojamas politinių pokyčių Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau LDK) XVIII a.

Merkinė laikoma vienu seniausių Lietuvos miestelių. Įkurtas kaip manoma, dar Kryžiaus karų laikais¹⁷, miestas sėkmingai vystėsi ir tobulėjo. Vėliau, į Lietuvą atkeliavus magdeburginės teisės užuomazgoms, daugelis miestų tapo savivaldžiais, tarp jų ir Merkinė. Naujieji teisiniai miestų principai įnešė daug naujovių ne tik juridinėje, bet ir visuomeninėje miesto sferoje. Ne išimtis buvo ir silpnosios lyties atstovės, kurioms tuo pačiu buvo suteikta teisė paveldėti tėvų turta, pačioms rašyti testamentą, kreiptis į miestelio teismą ar panašios teisės.

Merkinė savo klestėjimo viršūnę, kaip ir daugelis kitų LDK miestelių, pasiekė būtent XVI a. viduryje. Tai buvo siejama su savivaldos teisės suteikimu. 1569 m. gruodžio 7 d. miestiečiai kreipėsi į Žygimantą Augustą, kuris skyrė jiems privilegiją, suteikiančią savivaldos arba Magdeburgo teises ir laisves¹⁸. Anot Zigmanto Kiaupos, mažiems miesteliams savivaldos teisės buvo suteikiamos dėl patogios geografinės ar tranzitinės padėties¹⁹, kuri lemdavo pirklių sluoksnio klestėjimą. Pastarasis veiksnys skatindavo valdovą plėsti miestiečių sluoksnį ir taip padidinti mokesčius į valstybės išdą. Žinoma, nelieka nepastebėtas ir pačių miestiečių siekis teisiškai suvaržyti bajorus ir taip neleisti jiems įsigalėti miestuose²⁰. Tranzitiniu požiūriu panašiai buvo ir su Merkine. Jau XV a. spartų miesto vystymąsi lėmė netoli buvęs prekybinis kelias iš Kauno į Gardiną ir toliau į Lenkiją²¹. Apskritai kalbant, minėtas XV – XVI a. laikotarpis buvo siejamas su Kryžiaus kovų pabaiga ir atsivėrusiais keliais į Europą. Taigi, susidariusios sąlygos paveikė ir šalies ūkį bei visuomenės vystymosi lygį. Šie rodikliai nuolat augo. Tačiau minėtos teigiamos permainos truko neilgai. XVII a. miesto raidą ištiko stagnacija. Sustojo ir šalies ūkio vystymasis, sumažėjo

17 Pratarmė, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė*, sudaryt. Baliulis A., Vilnius, 2007, t. 5, p. 7.

18 Ten pat, p. 8.

19 Kiaupa Z., Miestai, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 354.

20 Ten pat, p. 359.

21 Pratarmė, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė*, sudaryt. Baliulis A., Vilnius, 2007, t. 5, p. 8.

lietuviškų prekių Europoje paklausa²². Tolesnį miesto klestėjimą sustabdė 1655 – 1661 m. vykęs karas su Rusija. Merkinė buvo sudeginta ir nebeatsikūrė iki buvusio lygio²³.

XVIII a. pradžia miestui buvo nelengva. Merkinė, kaip ir daugelis kitų Lietuvos miestų, išgyveno krizę – joje mažėjo gyventojų, nyko sodybos²⁴. Prie šio miesto nykimo, be abejonės, prisidėjo ir Šiaurės karas, vykęs 1700 – 1721 m. Miestas kentėjo nuo po karo kilusio bado ir maro.

Po karų šiek tiek apriimus valstybės gyvenimui, imta galvoti apie būtinas šalies vidaus reformas. Taip buvo siekiama atstatyti sugriautus miestus, pakelti ekonomikos lygį. Šios vidaus pertvarkos palietė ir miestų savivaldos klausimą. Jau 1773 - 1775 metais iš merdinčios Merkinės buvo išskeldintos įstaigos, kurios perkeltos į Alytų, o miestelis priskirtas Trakų apskrčiai²⁵. Tačiau pokyčiai tuo nesibaigė. 1776 m. priimto „Mokesčių įstatymo Lietuvos Didžiąjai Kunigaikštystei“ antrasis punktas skelbė, jog naikinamos mažųjų miestelių magdeburginės savivaldos teisės. Sprendimas buvo aiškinamas tuo, kad šie miesteliai daugiausiai verčiasi žemdirbyste ir nevysto prekybos bei amatų. Tokiu atveju jiems suteiktos teisės esą yra nereikalingos. Anot Liudo Glemžos, Miestai kanceliarijų dokumentus ir aktų knygas turėjo perduoti vaivadijų ir pavietų pilies teismų institucijoms, o miestų teismai negalėjo spręsti bylų, kurios peržengtų vidaus reikalus²⁶. Tačiau 1776 m. Merkinėi buvo panaikintas magdeburginio miesto statusas²⁷. Miestas iki tol turėjęs vaitą (aukščiausią miesto pareigūną) ir miesto tarybą, nuo šiol priklausė seniūno jurisdikcijai²⁸.

Sprendžiant iš Merkinės magistrato įrašų, savivalda mieste nebuvo visiškai panaikinta. Tai rodo ir 1788 m. įrašas, kuriame minimas Merkinės burmistras Jokūbas Rimgaila²⁹, taip pat miesto šaukūno pareigybė³⁰. Pasirodo, jog pagal 1776 m. mokesčių įstatymą, seniūnui buvo leidžiama savo miestuose įkurti sau pavaldžią, mažą miestiečių savivaldos organizaciją, kuri galėjo spręsti vietinės reikšmės problemas ar tarpusavio nesutarimus³¹. Tai miestui buvo svarbu tiek dėl savarankiško

22 Kiaupa Z., Miestai, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 359.

23 Pratarmė, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė*, sudaryt. Baliulis A., Vilnius, 2007, t. 5, p. 9.

24 Kvizikevičius L., Vaitkevičius V., Merkinė miestas XV-XVIII a., *Merkinės istorijos bruožai*, sudaryt. Černiauskas A., Gudavičius H., Vaitkevičius V., Vilnius, 2004, p. 116.

25 Merkinė, <http://www.dzukijosparkas.lt/gyvenvietes.htm>, prieiga per internetą, žiūrėta 2012 04 02.

26 Glemža L., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sąjūdis 1789-1792 m.*, Vilnius, 2010, p. 21.

27 Pratarmė, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė*, sudaryt. Baliulis A., Vilnius, 2007, t. 5, p. 9.

28 Kiaupa Z., Miestai, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 357.

29 Privilegijos ir aktai. Nr. 217, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė*, sudaryt. Baliulis A., Vilnius, 2007, t. 5, p. 501-502.

30 Ten pat, p. 543-545.

31 Glemža L., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sąjūdis 1789-1792 m.*, Vilnius, 2010, p. 26.

prekybos ir ekonomikos vystymo, tiek dėl aiškesnio, pačių miestiečių vidaus problemų nagrinėjimo. Tačiau pakitusi miestų santvarka toli gražu netenkino iki tol buvusių savivaldžių miestelėnų. Antai Merkinės miestiečiai ne kartą skundė Trakų žemės teismui savo seniūną Vincentą Hlebinski Jozefovičių, kaltindami jį dėl pažeistų teisių, miestui priklausančių pajamų iššvaistymo³² ar smurto prieš miestiečius³³.

Nepaisant visos XVIII a. suirutės, Merkinė nebuvo visiškai apleistas ir nykus miestas. Kaip rodo Merkinės 1790 m. dūmų iliustracijos įrašas³⁴, minėtais metais miestą sudarė 145 dūmai. Merkinėje veikė viena mokykla, taverna, smuklė, kavinė (kafenhauz), trys ligoninės ir aštuonios karčemos. Miestui priklausė Bingelių, Purplių, Trasnininkų, Maksimonių priemiesčiai. Tad viso į miesto teritoriją įėjo 163 dūmai.

Žvelgiant socialiniu-tautiniu aspektu, Merkinė, kaip ir kiti LDK miestai, visais amžiais buvo polietninės sudėties. Mieste dominavo lietuviai, po jų sekė lenkai ir rusai³⁵. Merkinės miestas, gyventojus vertinant socialiniu pobūdžiu, susidėjo iš visų pirma turtingų žmonių, prilygstančių bajorų kilmės ar elito sluoksnių didmiesčių gyventojams. Tačiau pagrindinę miesto gyventojų dalį vis dėlto sudarė vidutinių ir mažų ekonominių galimybių žmonės³⁶. XVII – XVIII a. vykstant karams su Rusija ir Šiaurės karo metu ženkliai sumažėjo gyventojų skaičius. Po karų sekė badas, maras ir gaisrai. Dėl šių priežasčių ne tik Merkinė, bet ir kitos LDK gyvenvietės ėmė tuštėti.

XVIII a. pabaiga Merkinei taip pat nebuvo rami. 1792 m. pavasarį Abiejų Tautų Respublika pralaimėjo karą su Rusija ir Targovicos konfederatais. Šis karas nualino ir Merkinę. Magistrato aktuose yra išlikęs įrašas, kuriame teigiama, jog miestiečiai siuntė savo atstovus į 1792 m. vykusį Trakų vaivadijos konfederacijos susirinkimą, kad šie paliudytų konfederatams apie Maskvos kariuomenės padarytus nuostolius³⁷. Tačiau tai, buvo toli gražu ne pabaiga. 1794 m. Kosciuškos sukilimo metu miestas vėl buvo sudegintas³⁸. Galiausiai po 1795 m. III Abiejų tautų respublikos (toliau ATR) padalijimo Lietuvos miestus prijungus prie Rusijos teritorijos, miestų valdymas buvo

32 Privilegijos ir aktai. Nr. 220, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė*, sudaryt. Baliulis A., Vilnius, 2007, t. 5, p. 507-511.

33 Ten pat, Nr. 223, p. 534-536.

34 Ten pat, Nr.222, p. 512-533.

35 Kvizikevičius L., Vaitkevičius V., Merkinė miestas XV-XVIII a., *Merkinės istorijos bruožai*, sudaryt. Černiauskas A., Gudavičius H., Vaitkevičius V., Vilnius, 2004, p. 119.

36 Ten pat, p. 121.

37 Privilegijos ir aktai. Nr. 230 ir 231, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė*, sudaryt. Baliulis A., Vilnius, 2007, t. 5, p. 547-550.

38 Kvizikevičius L., Vaitkevičius V., Merkinė miestas XV-XVIII a., *Merkinės istorijos bruožai*, sudaryt. Černiauskas A., Gudavičius H., Vaitkevičius V., Vilnius, 2004, p. 119.

pertvarkytas pagal Rusijos imperijos įstatymus. Tai reiškė ne ką kitą, o miesto savivaldos buvo dar vienas skaudus smūgis miesto savivaldos netekusiems ir nusivylusiems miestiečiams.

Apibendrintai galima teigti, jog XVIII a. Merkinėi buvo nelengvas. Nors dar XVI a. miestui suteikus magdeburgines teises, sparčiai vystėsi prekyba, amatai, tačiau padėtis ėmė blogėti. Jau XVII a. prasidėjo karų ir po jų sekusių epidemijų laikotarpis, miestas ne kartą kentėjo nuo gaisrų. Būtent šios sąlygos ir įtakojo miesto raidos sąstingį XVIII a. Galiausiai, miesto klestėjimo pabaigą įtvirtino paskutinis Abiejų Tautų Respublikos padalijimas. Kita vertus, net esant prastai šalies politinei situacijai, Merkinėje veikė ligoninė, karčemos, mokykla. Istoriniai šaltiniai liudija, jog miesto gyventojai kovojo už savo teises, siuntė savo atstovus į Trakų vaivadijos konfederaciją, nemažai ekonominių ir politinių skundų pateikta Trakų žemės teismui. Tai rodo, jog net esant blogoms išorinėms politinėms sąlygoms, miestas stengėsi atgauti anksčiau turėtą statusą, pakelti savo ekonominį lygį.

2. MOTERIS NEKILNOJAMOJO TURTO SAVININKĖ

Galima teigti, jog moteris, nuo pat pradžių, lyginant su vyru turėjo kur kas mažiau teisių. Padėtis ėmė keistis XVI amžiuje, kuomet pasibaigus karams su kryžiuočiais į LDK atėjo vakarietiškos europinės tradicijos - magdeburginių miestų privilegijos. Jos iš esmės pakeitė magdeburginių miestų miestiečių požiūrį į teisines formuluotes. Negana to, daugiau teisių įgavo ir moterys, iki tol priklausiusios vien tik nuo savo vyrų. Tiesa, vertėtų nepamiršti, kad šis „atšilimas“ pasiekė daugiausia aukščiausių socialinių sluoksnių atstoves. Be to, atėjusios vakarietiškos naujovės nebuvo masiškai įgyvendinamos LDK teritorijoje. Tačiau pradžia buvo ir savivaldos teisių suteikimo procesas vis labiau įgavo pagreitį. Kaip jau buvo minėta anksčiau, Merkinė magdeburginiu miestu tapo 1569 m.

Tik magdeburginę teisę gavusių miestų ir miestelių miestietės galėjo turėti tam tikras juridines teises. Su tokiais savivaldžiais miestais skaitydavosi ir valdovai. Nagrinėjant merkinietės turtinę galią XVIII a., vertėtų atkreipti dėmesį į miestiečių sudaromus pirkimo, pardavimo ar paveldėjimo aktus, pateiktus Merkinės magistrato knygose.

2.1. Moteris ir jos nuosavybė

Analizuojant Merkinės moters kasdienybę svarbu išsiaiškinti, ar moteris galėjo turėti tam tikrą nekilnojamąją nuosavybę ir ja laisvai disponuoti. Bent šioji tokia nuosavybė, juridiniu požiūriu, leistų moteriai būti mažiau priklausomai nuo vyro. Tai taptų ir ženklu, jog keičiasi ir požiūris į moters vietą visuomenėje. Tačiau viską derėtų pradėti nuo pat pradžių.

Merkinės magistrato knygose yra išlikęs 1761 m. žemės išpirkimo aktas. Jame teigiama, kad Merkinės lentvaitis S. Grochovskis ir magistratas išperka iš K. Gaidžio dalį žemės ir paskiria ją naudotis burmistrams ir Reginai Svirskai³⁹. Akte neminimas Svirskos vyras, tad ji arba našlė, arba vieniša moteris. Merkinės RKB mirties metrikose nėra užfiksuojamas mirusio asmens sutuoktinis. Tuo tarpu asmenų su tokia pat pavarde XVIII a. mieste gyveno pakankamai nemažai. Taigi išsiaiškinti, ar Regina Svirska iš tiesų buvo našlė, yra beveik neįmanoma. Juolab, kad net nėra žinomas jos sutuoktinio vardas.

³⁹ Privilegijos ir aktai. Nr. 200, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė*, sudaryt. Baliulis A., Vilnius, 2007, t. 5, p. 455-457.

Minėtame išpirkimo akte taip pat neminima, kokiomis aplinkybėmis magistrato išpirkta žemė buvo padalinta būtent šiems asmenims. Tai, kad moteriai buvo skirta dalis žemės, rodo, jog Merkinėje ji galėjo būti tam tikro nekilnojamojo turto savininkė. Vertėtų pastebėti, jog moterims, kaip „privatinės teisės subjektams“, nekilnojamas turtas galėjo būti dovanojamas jau XVI a. pradžioje⁴⁰. Kita vertus, nagrinėjant R. Svirskos atvejį, nėra aišku, koks buvo minėtos moters socialinis statusas, todėl negalima daryti jokių tolesnių išvadų. Panašus ir 1794 m. kovo 14 d. įrašas, kuomet Merkinės magistratas perleidžia namą, esantį šalia miesto aikštės Sofijai Lomianskai. Minima, jog moteriai teisė gyventi ir naudotis šiuo nekilnojamoju turtu suteikiama amžinai (kitaip tariant iki jos mirties)⁴¹. Deja, čia taip pat lieka nežinoma moters šeimyninė padėtis, kadangi nėra minimas jos vyras. Tačiau tolesni santuokinio gyvenimo ir našlių statuso tyrimai leidžia teigti, jog pastarosios moterys galėjo būti našlės. Apie tai plačiau bus aptariama jau netrukus.

Moters nuosavybę patvirtina ir išnagrinėtas 1787 m. Merkinės miesto ir priemiesčių namų ir sklypų sąrašas, esantis Merkinės seniūnijos inventoriuje⁴². Jame minimi namai bei šalia jų esantys sklypai, kurių savininkės moterys. Vienas tokių sklypų yra Merkinėje, Pilies gatvėje, jis visas priklauso panelei Micevičiūtei. Tiesa, vertėtų pastebėti, jog yra minimi ir kiti du šio žemės sklypo savininkai, tai Jonas Kryževičius, kuriam priklauso apstatyta viena ketvirtoji sklypo, ir Simona Galvanovska, kuriai priklauso dvi ketvirtosios sklypo. Moters galimybę turėti nuosavybę parodo ir kiti du pavyzdžiai iš Merkinės užmiesčio teritorijos. Pirmasis sklypas priklauso Kristaforai Bingelienei, esantis Purplių kaimo teritorijoje, kitas Fedorovai Minkovskai Maksimonių kaime. Akte minima, kad joms priklausanti žemė apstatyta. Šios moterys yra pateikiamos, kaip vienvaldžios savininkės, tačiau taip ir lieka nežinoma jų šeimyninė padėtis.

1790 m. Merkinės miesto dūmų iliustracijoje pateikiama žymiai daugiau informacijos apie nekilnojamojo turto savininkes. Viena tokių – Antanina Kružovienė. Šios moters sklype, anot iliustracijos, yra pastatytas nedidelis namas. Pati moteris yra nuo 30 iki 45 m. amžiaus, gyvena su dukra (iki 16 m. amžiaus)⁴³. Vyras neminimas, tad moteris ko gero buvo našlė. Panašaus socialinio statuso (moteris be vyro, su vaikais) turto savininkių iliustracijoje yra pateikiama ir daugiau. Kitas pavyzdys, Petro Kalinovskio žmonos (arba dukros). Ji nors ir pateikiama kaip sklypo savininkė, tačiau žemė yra Merkinės bažnyčios dekanato jurisdikcijoje. Iliustracijoje nurodoma, kad sklypas

40 Karpavičienė J., Turtinė miestietės ir miesto gyventojos padėtis. Moteris nuosavybės santykių sferoje, *Moteris Vilniuje ir Kaune XVI a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 2005, p. 116.

41 Merkinės magdeburgija, *LVIA*, f. SA, b. 5855, l. 16-17.

42 Privilegijos ir aktai. Nr. 215, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė*, sudaryt. Baliulis A., Vilnius, 2007, t. 5, p. 488-499.

43 Ten pat, Nr. 222, p. 517.

yra sodininkystės paskirties. P. Kalinovskai yra nuo 16 iki 30 metų⁴⁴. Pastarąjį sklypą be moters valdo dar du vyrai: vienas panašaus amžiaus, kitas virš 60 metų. Nagrinėjant pastarąjį pavyzdį, vėlgi nėra aiški moters šeimyninė padėtis. Galima tik spėti, jog arba vienas iš vyrų yra jos sutuoktinis, arba moteris gyvena su tėvu ir broliu, o minėtą sklypą jai testamentu perleido motina. Testamentų surašymo tvarka šiame darbe bus plėtojama šiek tiek vėliau.

Išnagrinėjus Merkinės magistrato įrašus galima daryti prielaidą, jog moteris Merkinėje galėjo turėti savo atskirą žemės nuosavybę. Viena vertus, moterų savininkų socialinis statusas taip ir lieka tiksliai neapibrėžtas. Kita vertus, dauguma išnagrinėtų pavyzdžių byloja, jog savininkų daugumą galėjo sudaryti našlės. Kad ir kaip bebūtų, Merkinėje moteris juridškai galėjo būti įteisinta kaip nekilnojamojo turto savininkė.

2.2. Turto paveldėjimas ir testamentai

Visos LDK teritorijos mastu vienokias ir kitokias teises: paveldėti ir valdyti paveldėtą turtą, moteris turėjo jau XVI a. Tai reglamentavo ir LDK Statutai. Tačiau šie pirmieji juridiniai teisės sąvadai aptarė tikrai toli gražu ne visas paveldėjimo galimybes. Ne visos moterys galėjo laisvai disponuoti paveldėtu turtu. Pirmiausia paveldėjimo teisės buvo skiriamos bajoraitėms ir žmonoms, kurioms po vyro mirties buvo skiriama dalis turto⁴⁵. Tačiau tai, kas buvo įprasta XVI a., XVIII a. jau galėjo virsti atgyvena.

Kaip jau buvo minėta, našlės statusas moteriai leido sukaupti ir valdyti tam tikrą dalį nekilnojamojo turto. Beveik visi vyrai suskubdavo pasirūpinti tiek vaikų, tiek ir žmonių materialine gerove po savo mirties. Kaip antai tai padarė Antanas Vlostenskis savo 1764 m. rugpjūčio 12 d. testamentu⁴⁶. Vyras išreikšdamas paskutiniąją savo valią paliko savo „mylimai žmonai“⁴⁷ ir sūnui Motiejui visą savo turtą. Anot Laimonto Karaliaus, turto paveldėjimo pirmenybė pirmiausia buvo suteikiama sutuoktiniui (-ei) ir vaikams. Būtent testamentinis paveldėjimas, skirtingai nei tai reglamentuojantys kitokio pobūdžio įstatai, suteikdavo didesnes garantijas dėl moters (našlės) padėties po sutuoktinio mirties. Vyrai savo testamentu gana dažnai pasistengdavo realizuoti žmonos dovio sutartį. Atitinkamai moters testamentuose pagrindiniu paveldėtoju tapdavo jos vyrai ir vaikai. Tuo tarpu dovis, tai padvigubintos žmonos įnešto kraičio vertės užrašymas nejudinamu turtu, kuris

⁴⁴ Ten pat, Nr. 222, p. 524.

⁴⁵ Sarcevičienė J., Moterys, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 397-398.

⁴⁶ Merkinės magdeburgija, *LVA*, f. SA, b. 5852, l. 133-134.

⁴⁷ „Legit. testamentem fortune swey milely zone“

yra ne didesnis už trečdalį viso turėto turto. Dovio sutartimi suteiktas turtas moteriai priklausydavo iki jos mirties arba sekančio ištekėjimo⁴⁸. Kadangi nepavyko aptikti panašių sutarčių sudarymo pavyzdžių Merkinės senuosiuose aktuose, plačiau apie moters dovį šiame darbe nebus kalbama.

Jau XVI a. Vilniuje ir Kaune buvo atsižvelgiama į moters našlės valią skirstant jos turtą, teigia Jolanta Karpavičienė⁴⁹. Ko gero tam įtakos turėjo ir pačios našlės socialinis statusas visuomenėje, tačiau apie tai, jau kitame skyriuje. Lietuvos valstybės istorijos archyvo senuosiuose aktuose yra išlikęs 1737 m. gegužės 24 dienos Merkinės magistrato įrašas, kuriame „Merkinės miestietė, našlė Agnetė Ignotienė, pasikvietusi magistro pareigūnus, prašė užrašyti savo paskutinįją testamentinę valią.“⁵⁰ Savo testamentu ji įvairiems asmenims užrašė iš tėvų paveldėtus žemės sklypus, esančius Merkinės miesto jurisdikcijoje. Kaip pateikiama akte, moteris „burmistro tarnybą“ išsikvietė jau būdama mirties patale⁵¹. Taigi iš šio įrašo galima teigti, jog moteris, tiksliau našlė, turėjo galimybę prieš mirtį įvykdyti paskutinįją savo valią ir palikti sukauptą turtą pasirinktiems asmenims. Minėtas įrašas miesto aktų knygoje leidžia daryti prielaidą, jog merkinietė, kaip ir bet kuri kita LDK magdeburginį statusą turinčio miesto miestietė, galėjo laisvai disponuoti iš tėvų paveldėtu turtu. Apie patį paliekamo turto dukroms ir sūnums santykį Merkinės magistrato aktuose nėra užsiminama. Tuo tarpu magdeburginė miestų savivaldos teisė reglamentuoja, jog tėvų testamente palikimas vaikams turi būti paskirstomas po lygiai⁵². Galima numanyti, jog panašiai turtas buvo skirstomas ir Merkinės teisinėje kasdienybėje.

Kitas svarbus momentas, kurį derėtų paminėti paanalizavus anksčiau pateiktą magistrato įrašą, tai Merkinės burmistro pareigūnų atvykimas pas moterį į namus. Iš to galima daryti prielaidą, jog XVIII a. merkinietė galėjo pati atstovauti savo interesams, be tarpininkavimo. Tai labai svarbus aspektas, kadangi visuomenėje, nuo neatmenamų laikų buvo susiformavęs įvaizdis, jog šalia moters visados turi būti už ją atsakingas asmuo, atstovaujantis jos interesams viešajame gyvenime. Kita vertus, Merkinės magistrato aktų knygoje daugiau nėra jokių įrašų liudijančių tokią moters veiklos laisvę, todėl negalima tvirtinti jog pasitaikydavo ir daugiau tokių atvejų.

Kitas testamento pavyzdys iš 1739 m. Tai Merkinės vaito Vladislovo Jamonto ir jo žmonos Kotrynos raštas, kuriuo, po jų mirties iš Dominikonų vienuolyno pirktas sklypas Malūno-

48 Karalius L., Testamentai, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 721-722.

49 Karpavičienė J., *Moteris Vilniuje ir Kaune XVI a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 2005, p. 212.

50 Privilegijos ir aktai. Nr. 176, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė*, sudaryt. Baliulis A., Vilnius, 2007, t. 5, p. 419.

51 Ten pat, Nr. 176, p. 420.

52 Karpavičienė J., *Moteris Vilniuje ir Kaune XVI a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 2005, p. 161.

Nemunaičio gatvėje bus gražintas vienuolynui⁵³. Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, jog vaito Jamonto žmona Kotryna minėtame rašte yra minima tik kaip sutuoktinė, bet ne kaip bendrasavininkė. Tačiau vertėtų paanalizuoti dokumento formuluotes. Rašte teigiama: „Aš Vladislovas Jamontas Merkinės vaitas <...> ir aš, Kotryna Galskytė Jamontienė...“,⁵⁴. Viena vertus, formuluotė tarsi įrodytų moters lygiavertiškumą paskiriant testamentu savo turto dalį, kita vertus, tai galėtų būti tiesiog juridinė aktų formuluotė, neturinti įtakos realiai situacijai. Panagrinėjus tolesnę įrašo plėtotę galima teigti, kad rašte minėta Kotryna tam tikra prasme galėjo būti prilyginama lygiaverte turto savininke kaip ir jos vyras. Rašte nuolat pabrėžiama, kad sklypas jų, kad jie abu palieka jį vienuolynui po mirties ir panašiai. Svarbiausia, akto pabaigoje jie abu jį pasirašo, kaip atskiri juridiniai asmenys. Merkinės magdeburgijos aktuose, kuriuose parduodamas ar paliekamas turtas šeimos vardu, moterys ne visuomet pasirašydavo akto gale. Plačiau apie tai aptarsiu šiek tiek vėliau.

Apie Merkinės moters galimybę paveldėti ir palikti savo turtą testamentu nėra pakankamai duomenų. Iš labai epizodinių įrašų Merkinės magistrato knygoje galima numanyti, jog miestietė turėjo galimybę iš tėvų paveldėti turtą, juo disponuoti ir testamentu kam nors palikti. Tačiau taip pat lieka neaišku, ar tai galiojo visoms merkinietėms ar tik tam tikro socialinio statuso moterims.

2.3. Ūkinė moters veikla

Nagrinėjant nuosavybinius klausimus, derėtų atkreipti dėmesį į galimybę moteriai vystyti savo verslą bei jos ūkinės perspektyvas. Tačiau pirmiausia vertėtų paklausti, ar XVIII a. Merkinėje buvo susiklosčiusios tam tikros socialinės ir ekonominės sąlygos, leidusios moteriai pradėti savo savarankišką ūkinę veiklą?

Jau pirmajame skyriuje buvo trumpai aptarta Merkinės miesto, kaip svarbaus tranzitinio posto su klestinčiais amatų cechais reikšmė. Sparčiai plečiantis miestui ir prekybos apimtims, kyla klausimas, ar buvo galimybė moteriai dalyvauti kokioje nors ūkinėje veikloje? Galima teigti, jog ekonominiu požiūriu tokia veikla tarsi ir būtų įmanoma, tačiau kaip su visuomenės nusistatymu moters verslumo atžvilgiu. Paskelbti Merkinės magistrato aktai, kad ir kaip būtų apmaudu, duomenų beveik nesuteikia. Viename 1770 m. magistrato akte minima, kad Merkinės vaitas ir seniūnas perduoda valdyti Barborai Eismontaitei sklypą Pilies gatvėje šalia bažnyčios. Sklypas akte įvardijamas, kaip prekybos vieta. Žemė moteriai buvo suteikta remiantis tuo, jog jame ji jau buvo

53 Privilegijos ir aktai. Nr. 176, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė*, sudaryt. Baliulis A., Vilnius, 2007, t. 5, p. 429-430.

54 „Ja, Władisław z Żutowta Jamont wójt sądowy majdeburyi miasta JKM (Jego Królewska Miłoś) Mercza i ja, Katarzyna z Galskich Jamontowa wójtowa tegoż miasta...”

pasistačiusi ko gero ūkinės paskirties pastatą⁵⁵. Kokia prekybina veikla ji galėjo minėtame sklype užsiėminėti, duomenų nėra.

Tai tik vienas įrašas, iš kurio negalima daryti esminių išvadų. Minėtas aktas leidžia kelti prielaidą, jog Merkinėje moters ūkinė veikla galėjo būti toleruojama miesto valdžios. Paslapyje taip ir lieka, kokia veiklos forma moteris galėjo užsiėminėti. Kita vertus, galbūt sklypas tik įvardijamas, kaip prekybos vieta, kuri realybėje nebuvo moters naudojama pagal tiesioginę paskirtį.

Jei Merkinėje ir galėjo būti moters ūkinės veiklos pavyzdžių, tai kokia veikla jos galėjo užsiimti? Tam geriausia pasitelkti kitų miestų studijas. Yra žinoma, jog XVI a. pradžioje moteris turėjo galimybę būti prekybininkėmis, pinigų skolintojomis, turėti savo karčemas⁵⁶. Merkinė XVIII a. savo prekybiniais mąstais stipriai nusileido svarbiausiems LDK miestams. Prekybai stiprų smūgį sudavė ir XVIII a. vykę karai, po jų sekę gaisrai. Tai galėjo stipriai įtakoti visą miestelyje plėtojama ūkinę, prekybinę veiklą, taip pat ir moterų galimybę dalyvauti joje. Menki šaltinių duomenys, deja, neleidžia daryti kardinalių išvadų šia tema.

Apibendrintai galima teigti, jog merkinietės galėjo užsiėminėti savarankiška ekonomine veikla. Vienintelis įrašas Merkinės magistrato aktų knygoje byloja apie moters galimybę dalyvauti prekybinių santykių sferoje. Deja, taip ir lieka neaišku, ar panaši veikla iš tiesų buvo vystoma.

55 Privilegijos ir aktai. Nr. 206, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė*, sudaryt. Baliulis A., Vilnius, 2007, t. 5, p. 470.

56 Karpavičienė J., Turtinė miestietės ir miesto gyventojos padėtis. Ūkinė veikla, *Moteris Vilniuje ir Kaune XVI a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 2005, p. 120.

3. SANTUOKOS SUDARYMAS IR SUTUOKTINIŲ SANTYKIS ŠEIMOJE

Vienas svarbiausių moters gyvenimo etapų yra santuokos sudarymas. Visais laikais moterų tiesioginė paskirtis nebuvo atsiejama nuo šeimos sudarymo ir vaikų auginimo. Tyrinėjant Merkinės gyventojos kasdienybę, santuoka taip pat tampa vienu svarbiausiu moters statuso visuomenėje įrodymu.

Merkinėje vidutiniškai buvo sudaroma nuo 2 iki 6 santuokų per metus. Pasitaikydavo, jog santuokų skaičius per metus siekdavo 11, pavyzdžiui 1751, 1772 ir 1786 m. Kita vertus, 1725, 1727, 1730, 1737, 1743 – 1744 m. Merkinėje nebuvo sudaryta nė viena santuoka⁵⁷ (turima omenyje tik Merkinės miesta, o ne visą Merkinės parapiją) (žr. 1 lentelė). Galima teigti, jog santuokų pastebimai pagausėja amžiaus pabaigoje. Išvedus vidurkį tarp sudarytų santuokų iki ir po 1760 m., gauname atitinkamus rezultatus, jog nuo 1722 m. iki 1760 m. buvo apytikriai 2 – 3 (viso 111 santuokos), tuo tarpu antrojoje amžiaus pusėje (iki 1797 m.), jau 4 – 5 (viso 188) santuokos per metus. Be to, santuokų pagausėjimą įrodo ir tai, jog 1744 m. buvo paskutiniai metai, kuomet Merkinėje, per vienus metus visai nebuvo užregistruojama naujų santuokų. Galima teigti, jog galbūt tai lėmė gyventojų skaičiaus padidėjimas po XVIII a. pradžioje siautusių karų ar ligų proveržių.

Plačiau derėtų panagrinėti sutuoktinių vyrų kilmę. Merkinė XVIII a. buvo žinoma kaip prekybinis miestas, todėl kyla klausimas: vietiniai ar atvykėliai daugiausia dominuodavo sudarant poras Merkinėje? Į šį klausimą pagelbės atsakyti būtent 1722 – 1797 m. Merkinės Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų RKB santuokų metrikos duomenys. Panagrinėjus minėtą šaltinį tampa aišku, jog merkinietės tuokdavosi daugiausia su vietiniais, tai yra kilusiais iš Merkinės miesto, tačiau pasitaikydavo santuokų ir su nevietiniais. Pastarųjų kategoriją sudarė sutuoktiniai iš Merkinės parapijos kaimų Mardasavo, Ilgininkų, Kibyšių, iš etninės Lietuvos regionų dabartinio Jurbarko, Alytaus rajono (Merkinės parapijoje gana dažnai sutuoktiniais tapdavo atvykėliai iš greta esančios „Nemuno“ parapijos). Sudarant santuokas pasitaikydavo ir atvykėlių iš kitų ATR regionų. Antai 1724 m. Anastazija Nenartavičiūtė ištekėjo už Antano Podgurskio kilusio iš Minsko pavieto; 1733 m. Mariana Šimkevičiūtė ištekėjo už Jokūbo Krinicko, kilusio iš Mistislavlio/Mscislavo, esančio dabartinės Baltarusijos teritorijoje, Mogiliovo srityje⁵⁸. Tai dar kartą įrodo Merkinės, kaip

⁵⁷ Merkinės RKB santuokos metrikų knyga. 1722-1797m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 7, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/7>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

⁵⁸ Merkinės RKB santuokos metrikų knyga. 1722-1797m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 7, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/7>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

prekybinio tranzitinio miesto, egzistavimą. Be to, natūralu, jog miestui vykdant plačią ekonominę veiklą keičiasi ir pats miesto gyventojų kontingentas. Kad ir kaip būtų gaila, tačiau Merkinės santuokos metrikose sutuoktinių kilmė pateikiama tik 1722 – 1739 m. bei 1778 - 1779 įrašuose. Likusiuose tiesiog įvardijama, jog santuoka priskiriama Merkinės miestui, tačiau nėra aišku, ar abu sutuoktiniai yra merkiniečiai.

Santuokos sudarymo reiškiniai svarbiu tampa ir nuotakos amžius. Merkinės RKB santuokos metrikose nėra tiksliai nurodytas moters amžius jai tuokiantis, todėl šiame darbe bandyta sulygtinti gimimo bei santuokų metrikas, pateikiant atskirų moterų santuokinių amžių. Vertėtų pastebėti, jog iš pat pradžių atliekant tokio pobūdžio tyrimą, kilo keletas sunkumų. Visų pirma, sudėtingu uždaviniu tapo Merkinėje gimusių merginų paieška santuokos metrikose. Labai didelė dalis merginų tiesiog „dingdavo“ iš istorinių Merkinės parapijos šaltinių. Viena vertus, pastarosios galėjo tiesiog nesulaukti santuokinio amžiaus. Merkinės mirties metrikose kai kur yra nurodomas velionių amžius. Pastarieji duomenys leidžia teigti, jog vaikų mirtingumas XVIII a., palyginus su šiais laikais, buvo nemažas. Viską lemdavo prastos sanitarinės sąlygos, vaistų stoka (apie tai plačiau bus aptariama kituose skyriuose). Aišku, nereikėtų atmesti ir to fakto, jog XVIII a. buvo gausu karų laikotarpių ir ligų proveržių. Antra vertus, tam tikra šių merginų dalis galėjo ištekti už sutuoktinių iš kitų parapijų, todėl vedybos buvo įregistruotos jau kitų apylinkių bažnyčiose. Tam tikrą migraciją byloja ir Merkinės RKB gimimo metrikų knygos, kuriose gausu įrašų apie sutuoktinių poras, kurie Merkinėje pakrikštija savo vaikus, tačiau santuokų knygose nėra duomenų apie jų santuoką. Kaip antai Simonas Fiežkovičius ir Konstancija (moters pavardė nepateikta) 1778 m. pakrikštiję sūnų Kazimierą⁵⁹; Andrius Menciūnas ir Kristina Lankininkaitė 1751 m. pakrikštiję dukrą Juditą⁶⁰; Bazilijus Gotrimas ir Anastazija Rumovičaitė 1760 m. pakrikštiję sūnų Dominyką ir kiti⁶¹. Be to, Jurgis Boruta su Terese Kražnovska susilaukė Merkinėje dviejų dukrų, Rozalijos (1755 m.)⁶² ir Kristinos (1763m.)⁶³, nors apie jų santuoką Merkinėje nėra jokių duomenų. Mažai tikėtina, jog šie asmenys galėtų gyventi nesusituokę. Bažnyčia XVIII a. visuomenėje buvo labai įtakinga. To pasėkoje viešasis gyvenimas buvo stipriai įtakojamas religinių mokymų ir su jais susijusių moralės

59 Merkinės RKB gimimo metrikų knyga. 1768-1778m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 13, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/13>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

60 Merkinės RKB gimimo metrikų knyga. 1748-1760m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 10, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/10>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

61 Ten pat.

62 Ten pat.

63 Merkinės RKB gimimo metrikų knyga. 1760-1768m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 12, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/12>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

nuostatų. Kad ir kaip bebūtų, Merkinės metrikose galima surasti duomenų vien tik apie moteris, likusias gyventi Merkinėje, tuo tarpu apie merkinietes išvykusias susituokti ar gyventi pas savo sutuoktinius į kitas parapijas, jokių duomenų nėra. Nėra pakankamai aišku ar pasitaikydavo tokių moterų santuokinės migracijos atvejų. O jei ir pasitaikydavo, lieka nežinomi ir šios migracijos mastai. Ne gana to, tokio pobūdžio tyrimai būtų be galo sudėtingi. Ir čia iškyla antroji problema, su kuria susidūriau bandydama atsekti moters santuokinį amžių. Tai vardų ir pavardžių panašumas. Merkinėje gausu Zmuidzinevičių, Borutų, Dervinų, Šilinskių atstovų. Be to, vaikų vardai nebūna labai įvairūs, dažniausiai mergaitės pavadinamos Onomis, Marijonomis, Magdelenomis ar Kristinomis. Kartais net vienoje šeimoje gimusios mergaitės pavadinamos tokiais pat vardais, pavyzdžiui, Simonas Kompa ir Mariana Zmuidzinevičiūtė turėjo dvi dukras Kotrynas, tuo tarpu Tadas Boruta ir Ona Minkočinskaitė dvi savo dukras pavadino Marijonos vardu. Matyt, taip buvo daroma dėl pirmosios dukros nelauktos mirties. Be to, pavyzdžiui XVIII a. Merkinėje egzistuoja 5 santuokos, kuriose tuokėsi Marijona Zmuidzinevičiūtė: 1731, 1753, 1762, 1765, 1768 metais⁶⁴. Santuokos metrikose paprastai pažymima, ar moteris našlė (vidua), ar jauna mergina (virgine). Šiuo atveju, visose santuokose dalyvavo jaunos merginos. Tad jei gimimo metrikose rastume Marijoną Zmuidzinevičiūtę, nebūtų įmanoma susekti tolimesnio jos likimo.

Tačiau vertėtų sugrįžti prie nuotakų amžiaus. Išanalizavus Merkinės RKB gimimo ir santuokos metrikas galime pastebėti, jog jaunos merginos tuokdavosi 16 – 23 m. amžiaus (žr. 2 lentelė). Antai Marijona Raukevičiūtė, gimusi 1753 m.⁶⁵ susituokė 1769 m.⁶⁶, jai buvo 16 m., kita mergina Magdalena Zmuidzinevičiūtė buvo 16 m., kai 1771 m.⁶⁷ ištekėjo už Andriaus Chvorockio. Vyriausia iš nuotakų, kurią pavyko atrasti Merkinės parapijos metrikose, buvo Mariana Dervinaitė, kuomet ji susituokė, jai buvo 23 metai⁶⁸.

Nagrinėjant santuokinio gyvenimo bruožus vertėtų nepamiršti ir tų moterų, kurios taip ir likdavo neištekėjusios. Merkinės RKB mirties metrikose yra išlikęs tik vienas apie tai bylojantis įrašas. 1776 m. gegužės 22 d. mirė Anastazija (moters pavardė nėra nurodyta), kuriai buvo 49 m. ir ji

64 Merkinės RKB santuokos metrikų knyga. 1722-1797m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 7, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/7>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

65 Merkinės RKB gimimo metrikų knyga. 1748-1760m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 10, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/10>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

66 Merkinės RKB gimimo metrikų knyga. 1768-1778m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 13, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/13>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

67 Ten pat.

68 Ten pat.

nebuvo ištekėjusi (virgine)⁶⁹. Mirties metrikose duomenys apie miestelėnų mirtis pateikiami tik nuo 1757 m., todėl nėra tiksliai žinoma, ar per visą XVIII a. laikotarpį neatsirado daugiau tokių moterų. Kita vertus, tai, jog taip ir neištekėjusi moteris buvo tik viena rėda, jog merginos, dėl vyrų noro pratęsti giminės liniją ir didelio vaikų ir gimdyvių mirtingumo, dažniausiai rasdavo sau partnerius.

Išnagrinėjus statistinius Merkinės parapijos metrikų duomenis, vertėtų atkreipti dėmesį ir į juridinį miesto gyvenimą bei santuokines peripetijas atsiskleidžiančias būtent teisiniuose dokumentuose. Pirmiausia derėtų atkreipti dėmesį į Merkinės magistrato įrašus apie nekilnojamojo turto objektų pardavimą. Viena vertus, tai tiesiog juridinė kalba, kita vertus, ši kalba parodo ir atitinkamą moters vietą šalia vyro. Jei nebūtų atsižvelgiama į moters nuomonę parduodant šeimos turtą, nebūtų pagrindo žmoną minėti pardavimo akte.

Moters statusą šeimoje geriausiai iliustruoja pardavimo aktų sudarymo formulotės. Vienose sutuoktiniai, parduodami tam tikrą nekilnojamąjį turtą, pasirašo kaip vienas juridinis asmuo, kituose atskirai. Tačiau visuose įrašuose pabrėžiamas sutuoktinių bendrumas. Pavyzdžiui, 1774 m. Martynas ir Ona Terpilovskiai parduoda Stakliškių seniūnui mūrinius namus ir žemės sklypą⁷⁰. Akte rašoma, kad jie bendrai parduoda minėtus objektus, tai užtvirtinama ir vienu bendru parašu. 1740 m. liepos 15 d. Konstantinas Volševskis ir Marijona Borigadonaitė Volševska parduoda vieną sklypą Veisėjų gatvėje už 60 lenkiškų auksinių Merkinės burmistrams Matijošiui Zmuidzinaičiui ir jo žmonai⁷¹. 1748 m. kovo 21 d. Mykolas ir Marijona Prusevska Borisevičiai kartu skolina Martynui ir Konstancijai Ležšcinskai Snarskams 300 lenkiškų monetų⁷². Taigi ir čia galima pastebėti, jog arba šeimos turtas yra iš tiesų valdomas bendrai abiejų sutuoktinių, arba bendrumas išreiškiamas vien tik juridinėse dokumento formulotėse. Kad ir kaip bebūtų, aktai leidžia teigti, jog moteris sprendžiant šeimos finansinius reikalus dalyvaudavo sudarinėjant tam tikras sutartis. Tuo tarpu 1776 m. gegužės 4 d. Juozas Kručkovskis su Felicija Bronskevičiūte Krušovska, parduodami sklypą Veisėjų gatvėje, aktą pasirašo „abu kaip vienas asmuo“⁷³. Vertėtų pastebėti, jog tokia juridinė formulotė, apibendrinanti ne vien sutuoktinių, bet ir kitų asmenų grupių juridinį bendrumą, XVIII a. Merkinės magistrato aktų puslapiuose pasitaikydavo gana dažnai. Tiesa, reikėtų pastebėti, jog tarp pastarųjų

69 Merkinės RKB mirties metrikų knyga. 1757-1812m. , *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap.1, b. 11, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/11>, prieiga per internetą, žiūrėta 2012 12 13.

70 Privilegijos ir aktai. Nr. 207, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė*, sudaryt. Baliulis A., Vilnius, 2007, t. 5, p. 471-473.

71 Merkinės magdeburgija, *LVIIA*, f. SA, b. 5852, l. 18-19

72 Ten pat, f. SA, b. 5853, l. 5.

73 Ten pat, f. SA, b. 5852, l. 148-149.

grupių dažniausiai buvo įtraukiama nors viena moteris, kadangi vyrai visados buvo laikomi atskirais juridiniais asmenimis.

Kitas pavyzdys parodantis moters statusą šeimoje atsiskleidžia išnagrinėjus 1787 m. Merkinės miesto ir priemiesčių namų ir sklypų sąrašą⁷⁴. Pastarajame dokumente galima pastebėti atvejų, kuomet sklypo savininkais įrašomi sutuoktiniai, pavyzdžiui, Jurgis ir Kazimiera Lapiežiai. Kitu atveju, minimi sutuoktiniai, bet kartu pateikiamos ir jiems priklausančio sklypo dalys. Vienas tokių yra Mykolo ir Onos Dervinovų sklypas. Pastarasis visas priklauso vyrui, tuo tarpu žmonai skiriamos dvi ketvirtosios žemės. Tačiau tai tik pavieniai atvejai, daugumos sklypų savininkai visgi yra vyrai.

Nagrinėjant Merkinės magistrato aktus galima pastebėti ir tokių įrašų, kuomet sutuoktiniai, parduodami bendrą turtą, galutinį pardavimo aktą pasirašo atskirai, kaip du juridiniai asmenys. Vienas tokių yra 1788 m. Andriaus ir Marianos Žmuidzinaičių dalies sklypo pardavimo aktas⁷⁵. Akto pasirašymo būdų įvairovė (vienas ar du parašai) tarp sutuoktinių, dar pilnai neįrodo paties fakto, jog žmona sudarant pardavimo sutartį buvo svarbus asmuo. Kita vertus, teisiniu požiūriu, parašų kiekis - tai labai svarbus reiškinys, parodantis, jog žmogus yra atskiras juridinis subjektas. XVIII a. tai galėjo būti tik tam tikras sutuoktinių susitarimas, o ne juridinė tendencija. Visos aktuose taikomos formuluotės tarsi pernelyg ir neįtakoja realios moters padėties, tačiau tai kartu ir suteikia duomenų apie moters užimtą padėtį šeimoje. Net jei ir žinoma atveju, kuriuose moters vaidmuo parduodant bendrą turtą buvo toks pat svarbus kaip ir sutuoktinio, tai dar neįrodo, jog panaši situacija buvo visose šeimose. Pardavimo aktų, kuriuose minimi abu sutuoktiniai, yra kur kas mažiau už tuos, kuriuose žmonos visai neminimos.

Kalbant apie sutuoktinių turtinį bendrumą, labai reikšmingas yra ir žmonos paveldėto turto panaudojimas šeimoje. Merkinės magistrato knygoose yra išlikęs įrašas, teigiantis, jog moters turtas tampa bendra sutuoktinių nuosavybė. 1790 m. Smolensko žemės teismo aktuose yra išlikęs Motiejaus ir Kotrynos Milevičių žemės pardavimo aktas⁷⁶. Jame teigiama, jog sutuoktiniai kartu parduoda žemę, anksčiau priklausiusią žmonai. Analogiškai yra ir su vyro atsinešto į šeimą turto traktavimu. Pavyzdžiui, 1731 m. magistrato įrašė, dėl Antano Podgurskio priėmimo į miestiečių luomą teigiama, jog pastarasis neseniai vedė, ir naujoji žmona bus lygiai tokia pati teisėta, jam skirtos namo dalies mieste savininkė, kaip ir vyras⁷⁷.

74 Privilegijos ir aktai. Nr. 215, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė*, sudaryt. Baliulis A., Vilnius, 2007, t. 5, p. 488-499.

75 Privilegijos ir aktai. Nr. 216, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė*, sudaryt. Baliulis A., Vilnius, 2007, t. 5, p. 499-501.

76 Privilegijos ir aktai. Nr. 224, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė*, sudaryt. Baliulis A., Vilnius, 2007, t. 5, p. 536-537.

77 Ten pat, Nr. 169, p. 412-414.

Derėtų paminėti, jog Merkinės magistrato aktuose dažnai aptinkama ir kita juridinė, aktuose vartojama sutuoktinių formuluotė. Tai vyro pareigų, statuso suteikimas žmonai. Čia vertėtų prisiminti mano jau minėtą Vladislavo Jamonto ir jo žmonos Kotrynos testamentą⁷⁸. Čia abu sutuoktiniai pateikiami kaip vaitai. Tai tikrai nereiškia, jog žmona lygiai taip pat kaip vyras atlieka vaito pareigas. Ši formuluotė sietina su tuometinės teisės požiūriu, kuris gyvybingas buvo jau XVI a., kai Magdeburginės privilegijos buvo suteiktos pirmiesiems LDK miestams. Vyras ir žmona tuometinėse teisinėse klauzulėse dažnai buvo traktuojami kaip vienos privatinės teisės savininkai. Neretai vedybinis ryšys žmonai priskirdavo ir vyro išipareigojimus⁷⁹. Kitaip sakant, vyro pareigas. Panašiai formuluojamos ir kitos miesto pareigybės, pavyzdžiui, paštininkų⁸⁰.

Kaip jau minėjau anksčiau, moters gyvenimas vargu ar galėtų būti atsietas nuo santuokos sudarymo. Nuo to juk priklausė ir moters ateitis. Merkinės parapijos metrikos pagelbėjo atskleisti santuokų sudarymo peripetijas, sutuoktinių kilmę. Fragmentiški santuokų metrikų įrašai atskleidė, jog merginos nevengdavo tekėti už atvykėlių, tačiau labiausiai buvo vertinami visgi vietiniai vyrai. Sulyginus gimimo ir santuokos metrikas paaiškėjo ir merginų apytikris santuokinis amžius. Tuo tarpu išnagrinėjus paskelbtus Merkinės magistrato aktus galima teigti, jog sudarant svarbius pardavimo aktus, sutuoktinės nuomonės buvo paisoma. Tuo galbūt pasireiškia ir paties vyro atlaidesnis požiūris į žmoną, kaip į sau lygų subjektą sudarant minėtas sutartis. Kita vertus, mano aptartas žmonos dalyvavimas šeimos nekilnojamojo turto pardavimuose, tėra tik maža sutuoktinių santykių tyrimo dalis. Žmonos užimta padėtis šeimoje tai be galo plati tema, kuri dar tik laukia tolesnių tyrimų.

78 Ten pat, Nr. 176, p. 429-430.

79 Karpavičienė J., *Moteris Vilniuje ir Kaune XVI a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 2005, p. 79.

80 Privilegijos ir aktai. Nr. 214, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė*, sudaryt. Baliulis A., Vilnius, 2007, t. 5, p. 487-488.

4. MOTERIS IR MOTINYSTĖ

Nuo neatmenamų laikų egzistuoja motinystės, kaip aukščiausio moteriškumo išraiškos nuostata. Viduramžiais, nė vienas moters paveikslas nebuvo atsiejamas nuo nuolankumo prieš sutuoktinį ir vaikų auginimo. Tokia tobulos moters vizija buvo niveliuojam tiek šventajame rašte, tiek vakarietiškoje Viduramžių pasaulietinėje literatūroje. Tačiau tai tik literatūrinė polemika. Realiame gyvenime vaikų gausa garantavo jau kur kas materialesnius dalykus. Daugiau vaikų turinti moteris buvo garantuota dėl savo turto perdavimo ir išlaikymo giminės rankose. Ji taip pat užsitikrindavo ir ramią senatvę, kuomet šalia jos, net ir mirus sutuoktiniui, visados bus jos vaikai, kurie ja pasirūpins. Toks pat požiūris egzistavo ir XVIII a. Merkinėje.

Pradžioje derėtų panagrinėti kiek vidutiniškai merkinietė susilaukdavo atžalų. Remiantis Merkinės RKB gimimo metrikomis, pavyko išskirti tam tikras šeimas, jų turėtų atžalų skaičių bei laikotarpius tarp santuokos ir vaikų gimimų. Siekiant geriau iliustruoti visus gautus duomenis buvo sudaryta lentelė (žr. 3 lentelė). Čia reikėtų pabrėžti, jog sudarant lentelę buvo pasirinktos tik tos šeimos, kurių žinomi santuokos metai bei vaikų skaičius (nuo santuokos pradžios), kuris po ilgo laiko, bėgant metams išliko nepakitęs. Tai leistų manyti, jog ši šeima daugiau atžalų taip ir nebesusilaukė. Be to, siekiant sujungti santuokos bei krikšto metrikas, vaikų buvo bandoma ieškoti sekant tiek tėvo, tiek motinos linija. Tad nesklandumų, su kuriais buvo susidurta nustatant santuokinį merginų amžių, pavyko išvengti.

XVIII a. Merkinės šeimas vidutiniškai sudarydavo 4 vaikai. Reikia pastebėti, jog tyrinėjant atskirus šeimų pavyzdžius šis skaičius nuolat kito. Metrikose yra užfiksuotos poros, kurios turėdavo po 5 ar 6 vaikus. Tai Tado Borutos ir Onos Minkovskaitės, Juozo Ripšinskio ir Magdalenos Bobrovskos, Juozo Šilinsko ir Onos Vitkinaitės šeimos, kurios susilaukė 5 vaikų bei Antano Mietevsko ir Kotrynos Bobrovskos šeima, kuri turėjo 6 atžalas. Tačiau iš visų septyniolikos šeimų pavyzdžių tik keturios šeimos turėjo daugiau nei 4 vaikus. Ko gero, toks atžalų kiekis XVIII a. galėtų būti prilyginamas daugiavaikei šeimai. Kiek daugiau pateiktų šeimų sudarydavo 2 – 3 vaikai. Merkinėje, iš metrikose rastų atvejų 2 vaikus turėjo trys šeimos, 3 – keturios šeimos. Tuo tarpu 4 vaikus turėjo šešios šeimos⁸¹. Vertėtų pastebėti, jog ne visi šeimos vaikai sulaukdavo pilnametystės. Tai rodo ir Merkinės parapijos mirčių metrikų duomenimis sudaryta lentelė (žr. 4 lentelė). Pastarojoje pateikti 1772 – 1773, 1779 – 1782 m. duomenys. Šie metai pasirinkti dėl įrašų

81 Merkinės RKB santuokos metrikų knyga. 1722-1797m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 7, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/7>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

informatyvumo. Ne visuomet mirus moteriai ar merginai, metrikose užfiksuojamas jos amžius. Siekiant kuo geriau nustatyti vyravusią gyvenimo trukmės ir mirtingumo situaciją, pasirinkti tie metai, kuriuose buvo nurodytas visų velionių amžius. Iš pateiktų duomenų galima matyti, jog iš 41-os pateiktos velionės, 19 merginų buvo iki 5 metų amžiaus tarp jų net 11 – 1 metų amžiaus. Labai tikėtina, jog duomenys pateikiant vaikų metus, ypač tų, kurie mirė vienerių metų, buvo suapvalinti. Tuo tarpu nuo 5 – 19 m. merginų per minėtus metus mirė tik penkios, 20 – 29 m. – keturios, 30 – 39 m. ir 40 – 49 m. amžiaus grupėje mirė tik po vieną moterį. Tuo tarpu moterų 50 ir daugiau metų turinčių mirusiųjų skaičius jau sudarė 12. Tarp jų buvo ir trys sulaukusios 80 – 89 m. moterys⁸². Derėtų pastebėti, jog didžiosios dalies moterų amžiaus pateikiamas dešimtimis, pavyzdžiui Felicija Kniežkovska mirė sulaukusi 50, Agota Zutnievskā 60, Rozalija Vienciunienė 70 metų ir taip toliau. Tai rodo, jog daugelio mirusiųjų amžius čia taip pat ko gero buvo suapvalintas. Duomenų apie moters gyvenimo trukmę taip pat suteikia ir mano jau minėta 1790 m. Merkinės dūmų iliustracija, kurioje pateikiamas mieste gyvenančių moterų amžius. Minėtame akte galima išskirti penkias gyventojų kategorijas pagal metus (žr. 5 lentelė). Išanalizavus jas tampa aišku, jog 1790 m. didžiąją dalį moteriškos lyties atstovių sudarė mergaitės iki 16 metų. Antroje vietoje moterys iki 30 metų, atitinkamai trečioje – iki 45 metų. Vertėtų pažymėti, jog 15% Merkinėje gyvenančių moterų sudarė 60 metų ir daugiau turinčios atstovės. Tai ketvirtoji pagal gausumą Merkinės amžiaus grupė. Priemiesčio teritorijose ilgaamžių buvo kiek mažiau. Ten jos sudarė 12% visų gyventojų⁸³.

Su moters gyvenimo trukme taip pat glaudžiai susijęs ir gimdyvių mirtingumas. Žemas sanitarijos lygis stipriai įtakojo pačių motinų ir kūdikių mirtingumą. Tai paaiškintų mirties metrikose egzistuojantį didelį vienerių metų vaikų mirtingumą. J. Sarcevičienės teigimu, iki pat 1750 m. gimdymas, dėl tam tikrų jo komplikacijų buvo 150 kartų pavojingesnis nei mūsų dienomis⁸⁴. Antai merkinietis Mykolas Janulinas vedė savo pirmąją žmoną Oną Biabonovaitę 1770 m. gegužę, o jau 1772 m. sausį, Merkinės RKB santuokos metrikose, vesdamas antrą kartą, jis minimas jau kaip našlys⁸⁵. Nėra tiksliai žinoma, kada mirė jo pirmoji žmona. Mirties metrikoje trūkstant puslapių visai nėra duomenų apie 1771 m. Manytina, jog būtent pastaraisiais metais moteris ir mirė, nors pagrįsti šio fakto ir neišeitų. Nėra aišku, nuo ko mirė pirmoji Mykolo žmona Ona. Galbūt tai galėjo būti tam tikra liga, tačiau labiau tikėtina, jog moteris taip staiga mirė po

82 Merkinės RKB mirties metrikų knyga. 1757-1812m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap.1, b. 11, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/11>, prieiga per internetą, žiūrėta 2012 12 13.

83 Privilegijos ir aktai. Nr. 222, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė*, sudaryt. Baliulis A., Vilnius, 2007, t. 5, p. 512-533.

84 Sarcevičienė J., Moterys, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 406.

85 Merkinės RKB santuokos metrikų knyga. 1722-1797m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 7, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/7>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

sunkaus ir komplikuoto gimdymo. Gimimo metrikose apie joki šeimai gimusį vaiką duomenų taip pat nėra. Egzistuoja ir daugiau pavyzdžių, kuomet netrukus po santuokos, žmona miršta. Antai 1763 m. gegužės 2 d. susituokė Laurynas Krukonis ir Regina Dervinskaitė⁸⁶, tačiau jau tų pačių metų birželio 27 d. mirties metrikose nurodoma, jog Regina mirė⁸⁷. Atrodytų, jog mergina galėjo mirti ir ne nuo gimdymo, kadangi po santuokos buvo praėjęs vos mėnuo. Tačiau tolesni tyrimai galėtų pagrįsti ir kitą poziciją, jog galbūt buvo ir kitaip.

Moters motinystės problemos Merkinėje nagrinėjimui yra labai svarbus laikotarpis tarp santuokos ir gimdymų tyrimas. Čia ir vėl derėtų pasitelkti atskirų šeimų pavyzdžius. Pradžioje aptarsiu laikotarpius nuo santuokos iki pirmojo vaiko. Dėmesį atkreipia tos poros, kurios susilaukė atžalų po mažiau nei metų pertraukos, nuo vedybinio gyvenimo pradžios. Simonas Kompa ir Marijona Zmuidzinevičiūtė susituokė 1753 m. gegužę⁸⁸, tuo tarpu pirmosios dukros Kotrynos susilaukė jau tų pačių metų spalį⁸⁹, kuomet buvo praėję vos penki mėnesiai. Taip pat Antanas Mietevskas ir Kotryna Bobrovska, susituokė 1761 m. sausį⁹⁰, dukros Reginos susilaukė tų pačių metų gegužę⁹¹ (laikotarpis siekia keturis mėnesius). Juozo Ripšinsko ir Magdalenos Bobrovskos šeima pagausėjo praėjus vos trims mėnesiams po santuokos 1762 m. sausį⁹². Sūnus Antanas jiems gimė 1762 m. balandį⁹³. Reikia nepamiršti, jog metrikose užfiksuota ne kūdikių gimimo, o jo krikšto diena. Pastaroji data sekė jau praėjus tam tikram laikotarpiui nuo vaiko gimimo. Taigi kartais santuoka buvo sudaroma, jau žinant, jog laukiama būsimosios šeimos pagausėjimo. Kita vertus egzistuoja ir tokių šeimų, kuriose pirmosios atžalos gimdavo po kur kas ilgesnio bendro gyvenimo laikotarpio. Pavyzdžiui, Jonas Tonikevičius su Kristina Lovicka susituokė 1760 m.⁹⁴, tuo

⁸⁶ Ten pat.

⁸⁷ Merkinės RKB mirties metrikų knyga. 1757-1812m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap.1, b. 11, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/11>, prieiga per internetą, žiūrėta 2012 12 13.

⁸⁸ Merkinės RKB santuokos metrikų knyga. 1722-1797m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 7, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/7>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

⁸⁹ Merkinės RKB gimimo metrikų knyga. 1748-1760m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 10, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/10>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

⁹⁰ Merkinės RKB santuokos metrikų knyga. 1722-1797m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 7, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/7>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

⁹¹ Merkinės RKB gimimo metrikų knyga. 1760-1768m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 12, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/12>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

⁹² Merkinės RKB santuokos metrikų knyga. 1722-1797m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 7, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/7>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

⁹³ Merkinės RKB gimimo metrikų knyga. 1760-1768m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 12, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/12>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

⁹⁴ Merkinės RKB santuokos metrikų knyga. 1722-1797m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 7, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/7>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

tarpu sūnaus Martyno jie susilaukė tik 1766 m.⁹⁵, praėjus šešeriems santuokinio gyvenimo metams. Antanas Kaminskas su Marijona Šilinskaite susituokė 1762 m.⁹⁶, o dukra Kotryna jiems gimė 1769 m.⁹⁷ (po 7 m.). Antanas Ringaila su Regina Dervinaite sūnaus Motiejaus susilaukė jau po 9 m. laikotarpio nuo santuokos įteisinimo 1751⁹⁸, iki vaiko krikštyną 1760 m.⁹⁹ Galbūt tokie ilgoki laikotarpiai galėtų reikšti, jog kuomet merginos tekėjo, jos buvo per jaunos, kad išnešiotų sveikus vaikus ir juos greitai prarasdavo. Dėl to, gimimo metrikose ir nėra užfiksuota duomenų apie šių šeimų pirmąsias atžalas. Tačiau tiek Regina Dervinaitė, tiek Marijona Šilinskaitė vėliau tapo 3 – 4 vaikų motinomis. Nepaisant šių anksčiau aptartų atvejų paprastai Merkinės šeimose laikotarpis nuo santuokos įteisinimo iki pirmojo vaiko trukdavo nuo metų iki dviejų. Panaši situacija vyravo ir laikotarpiuose tarp gimdymų (nuo pirmojo vaiko iki paskutiniojo). Pastarieji truko nuo kelių mėnesių iki penkių, šešių metų pertraukos tarp gimdymų (žr. 3 lentelė). Labai įdomus mano jau minėtos Magdelenos Bobrovskos šeimos atvejis. Pastaroji savo trečiojo vaiko, dukros Rožės susilaukė 1772 m. spalį, tuo tarpu kitas sūnus Petras jai gimė jau 1773 m. gegužę¹⁰⁰. Laikotarpis tarp šių dviejų vaikų gimimų siekia tik septynis mėnesius. Tai galėtų paaiškinti tik dvi galimos versijos. Viena vertus dukra Rožė galėjo būti pakrikštyta jau kur kas paūgėjusi, kita vertus, sūnus Antanas dėl tam tikrų sveikatos sutrikimų galėjo gimti ir kur kas anksčiau nei turėjo. XVIII a., egzistuojant tokiam gausiam vaikų mirtingumui, toks silpnas kūdikis beveik neturėjo galimybių išgyventi.

Išnagrinėjus laikotarpius tarp atskirų moters gimdymų, galima daryti prielaidą, jog šeimų susidedančių tik iš dviejų vaikų, likimai buvo stipriai pakoreguoti. Jau anksčiau buvo ne kartą minėta, jog šeimos gausinimas atsiliepė materialiniams dalykams. Buvo stengiamasi pratęsti giminę ir išlaikyti tam tikrą (kartais ir visai negausų) turtą jos rankose. Taigi kiekviena šeima stengėsi susilaukti kuo daugiau atžalų, juolab kad labai didelė jų dalis nė nesulaukdavo brandos amžiaus. Tad mintis, jog du vaikai buvo pakankamas garantas giminės tolimesniam pratęsimui, XVIII a. galėjo skambėti labai absurdiškai. Šiais laikais tiek vaikų gal ir pakaktų, tačiau tai jau XXI a.

95 Merkinės RKB gimimo metrikų knyga. 1760-1768m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 12, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/12>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

96 Merkinės RKB santuokos metrikų knyga. 1722-1797m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 7, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/7>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

97 Merkinės RKB gimimo metrikų knyga. 1768-1778m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 13, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/13>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

98 Merkinės RKB santuokos metrikų knyga. 1722-1797m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 7, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/7>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

99 Merkinės RKB gimimo metrikų knyga. 1760-1768m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 12, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/12>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

100 Merkinės RKB gimimo metrikų knyga. 1768-1778m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 13, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/13>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

samprata. Viduramžiais, kuomet nebuvo tinkamos vakcinacijos ir elementarios higienos, du vienos šeimos vaikai turėjo labai daug galimybių ir nesulaukti santuokinio amžiaus. Tad kodėl kai kurios šeimos teturėjo tik tiek vaikų? Atsakymas į šį klausimą galėtų būti paprastas. Tai motinos mirtis. Vienas tokių pavyzdžių 1760 m. susituokusių Stanislovo Bozeikio ir Marijonos Jasiulevičiūtės šeima¹⁰¹. Jie 1761 m. susilaukė sūnaus Jono, o 1763 m. – sūnaus Martyno¹⁰². Tačiau jau 1768 m. balandį moteris mirė¹⁰³. Kitas pavyzdys, Motiejaus Bielskio ir Magdelenos Jakubauskaitės (santuokos metai 1758)¹⁰⁴. Šiai porai 1763 m. gimė dukra Marijona¹⁰⁵, o 1771 m. sūnus Jonas¹⁰⁶. Apie tolimesnius šios šeimos vaikus duomenų nėra. Gaila, tačiau duomenų nėra ir apie moters mirtį. Tai galėjo įvykti 1771 m., tačiau kaip jau minėjau anksčiau, likimo ironija, jog būtent šių metų ir trūksta Merkinės parapijos mirčių metrikose. Dar vienas iš pavyzdžių, rodančių moters staigią mirtį, tai Mykolo Janulio ir Onos Biabonovaitės atvejis. Pastarasis vedė Oną 1770 m. gegužės 5 d.¹⁰⁷, 1771 m. rugsėji šeima susilaukė sūnaus Dominyko¹⁰⁸. Tačiau jau kitų metų sausį, Mykolas Janulis veddamas antrą kartą Marijoną Aleksandravičiūtę, metrikose jau buvo minimas kaip našlys¹⁰⁹. Taigi, galima manyti, jog siekdami pratęsti giminę, vyrai ilgai vienos moters negedėdavo. Tokių atvejų Merkinės RKB metrikose yra užfiksuota ir daugiau.

Dar vienas svarbus momentas, užfiksuotas Merkinės RKB gimimo metrikose tai vienišos motinos statusas. Metrikose egzistuoja įrašai, kuriose krikštijant vaikus pateikiamos tik jų motinos. Pavyzdžiui, 1760 – 1769 m. tokių įrašų buvo šeši, sekančiame dešimtmetyje – keturi. Tik viename iš jų pažymėta, jog vaikas neturi tėvo (sine patre). 1773 m. vasario 20 d. krikštijamas sūnus

101 Merkinės RKB santuokos metrikų knyga. 1722-1797m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 7, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/7>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

102 Merkinės RKB gimimo metrikų knyga. 1760-1768m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 12, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/12>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

103 Merkinės RKB mirties metrikų knyga. 1757-1812m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap.1, b. 11, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/11>, prieiga per internetą, žiūrėta 2012 12 13.

104 Merkinės RKB santuokos metrikų knyga. 1722-1797m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 7, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/7>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

105 Merkinės RKB gimimo metrikų knyga. 1760-1768m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 12, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/12>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

106 Merkinės RKB gimimo metrikų knyga. 1768-1778m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 13, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/13>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

107 Merkinės RKB santuokos metrikų knyga. 1722-1797m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 7, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/7>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

108 Merkinės RKB gimimo metrikų knyga. 1768-1778m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 13, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/13>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

109 Merkinės RKB santuokos metrikų knyga. 1722-1797m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 7, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/7>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

Motiejus, pažymima, jog jo motina Rožė Ivakinova¹¹⁰. Tuo tarpu kitame įrašė nurodoma, jog vaiko tėvas yra miręs. Tai 1774 m. Motiejaus krikštas, jo motina Marijona Dzingelovienė¹¹¹. Kitais atvejais tiesiog nurodoma motina, paliekant nežinioje ar tėvas mirė, ar jis tiesiog nėra žinomas. Todėl negalima vienareikšmiškai teigti, jog pasitaikydavo nesantuokinių vaikų. Įdomu tai, jog Merkinės metrikose pavyko surasti ir vieną įrašą, kuriame nežinomi abu vaiko tėvai (incognitorum parentum). Jame minima, jog 1761 m. krikštijama mergaitė Frančeska¹¹². Įrašė pateikiami ir asmenys, kaip jos globėjai. Nėra žinoma, koku būdu šie žmonės surado mergaitę. Tai, jog tokio pobūdžio įrašų esama metrikose, rodo, jog pamestinukų XVIII a. vis dėlto būta. Tačiau taip ir lieka neaišku, ar tai te buvo vienas vienintelis atvejis, ar jų pasitaikydavo ir daugiau.

Išnagrinėti moters kasdienybę, neapimant motinystės sferos būtų tiesiog neįmanoma. Tad detalesnė Merkinės RKB gimimo, santuokos ir mirties metrikų analizė leido nustatyti pagrindinius motinystės aspektus. Visų pirma pavyko išsiaiškinti, jog šeimas Merkinėje apytikriai sudarydavo 4 vaikai, tačiau egzistavo ir 6 vaikus turinčios šeimos. Su motinystę labai glaudžiai susijęs ir vaikų, ir gimdyvių mirtingumas. Tai įtakojo XVIII a. šeimas gausinti atžalų kiekį, kadangi ne visi iš vaikų sulaukdavo brandesnio amžiaus. Gimdyvės taip pat neretai mirdavo, ir likusiam vienam vyrui tekdavo ieškotis naujos žmonos. Reikėtų nepamiršti, jog greta ligų proveržių, moterų mirtingumą pakankamai įtakojo gimdymo komplikacijos ir prastos XVIII a. medicininės žinios. Kad ir kaip be būtų, Merkinės istorijoje atsirasdavo moterų, kurios sulaukdavo ir 80 metų amžiaus. Vertėtų pastebėti, jog motinystė nebuvo siejama vien su darnia šeima. Mieste egzistavo ir vienišų motinų, kuomet krikštijant vaikus tėvas nebuvo minimas. Tačiau taip ir lieka neaišku ar minėti vaikai iš tiesų buvo nesantuokinės „meilės“ išraiškos.

110 Merkinės RKB gimimo metrikų knyga. 1768-1778m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 13, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/13>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

111 Ten pat.

112 Merkinės RKB gimimo metrikų knyga. 1760-1768m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 12, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/12>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

5. NAŠLĖS STATUSAS MERKINĖS KASDIENYBĖJE

Nagrinėjant moters kasdienybę Merkinės parapijoje, svarbus yra moters našlės statusas. Kaip jau buvo minėta, sutuoktinis, siekdamas pasirūpinti savo mylima žmona, palikdavo jai testamentu savo turtą. Tokiu būdu našlės užimta finansinė padėtis ir reikšmė visuomenėje buvo kur kas aukštesnė nei moterų, kurios gyveno su sutuoktiniais. Tad vertėtų detaliau panagrinėti Merkinės magistrato įrašus bylojančius apie našlių socialinį bei materialinį statusą.

Pirmiausia derėtų trumpai aptarti našlės socialinę vietą visuomenėje ir moterų tarpe. Našlė buvo pakankamai savarankiška moteris. Ji laisvai galėjo disponuoti savo vyro jai paliktu, taip pat savo nepilnamečių vaikų turtu, namais. Tai reglamentavo jau Lietuvos Statutai¹¹³. Kuo daugiau turto buvo moters rankose, tuo ji labiau buvo gerbiama visuomenėje. Vienas Merkinės magistrato knygu įrašas byloja apie tai, kaip merkinietė, našlė Agnetė Ignotienė norėdama surašyti savo testamentą, magistrato pareigūnus pasikvietė į namus. Šie moterį rado jau gulinčią „mirties patalė“¹¹⁴. Galima teigti, jog sąlyga, kad testamentas buvo rašomas dalyvaujant pačiai Ignotienei, o ne jos paskirtam patikėtiniui rodo, jog ji kaip moteris buvo gerbiama. Ignotienė, būdama ligota moteris, galėjo reikalų patikėtiniu dėl savo sunkios sveikatos paskirti Joną Jurgelavičių, kurio namuose magistrato pareigūnai ir aplankė minėtą moterį. Tačiau pastaroji to nepadarė ir asmeniškai surašė testamentą.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, našlė galėjo disponuoti ir vaikams paskirtu turtu iki jų pilnametystės. Tai yra kitas svarbus socialinis aspektas, iškeliantis našlės padėtį visuomenėje. 1740 m. gegužės 15 d. miestietė Kristina Skripkūnaitė, Jokūbo Ringėlos žmona, tuo metu našlė, pardavė beveik sugriuvusį namelį netoli Merkinės bažnyčios. Pačioje akto pradžioje minima, jog moteris turi sūnų Andrių, su kuriuo ir pateikia magistratui pardavimo aktą¹¹⁵. Taigi moteris parduoda nekilnojamąjį turtą savo ir nepilnamečio sūnaus vardu. Tuo tarpu 1787 m. našlė Judita Savickienė su naujuoju vyru ir sūnumi Andriumi Domša parduoda pusę savo sklypo Merkinės pašto sekretoriui¹¹⁶. Akte moteris minima, kaip viena atstovė už tris asmenis. Taip pat užsimenama, jog sprendimas parduoti sklypą buvo priimtas visiems kartu pasitarus. Taigi moteris šiame akte

113 Sarcevičienė J., Moterys, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 398.

114 Privilegijos ir aktai. Nr. 176, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė*, sudaryt. Baliulis A., Vilnius, 2007, t. 5, p. 419.

115 Merkinės magdeburgija, *LVA*, f. SA, b. 5852, l. 13-14.

116 Privilegijos ir aktai. Nr. 212, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė*, sudaryt. Baliulis A., Vilnius, 2007, t. 5, p. 482-485.

pateikiama, kaip pagrindinė turto savininkė, kiti asmenys (sūnus ir naujasis vyras) atlieka antraeilę funkciją: duoda sutikimą parduoti. Tai rodo, jog moteris, net ir turėdama naująjį sutuoktinį, vis vien lieka pagrindine savo velionio vyro turto savininke. Tokio pobūdžio aktų Merkinės metrikose galima aptikti ir daugiau. 1757 m. balandžio 22 d. našlė Sofija, Mykolo Lazerevičiaus žmona, kartu su dukromis Marijona ir Rozalija Lazerevičiūte Gankovskiene parduoda velioniui vyrui priklausiusį sklypą Kryžių gatvėje¹¹⁷. Taip pat 1794 m. kovo 12 d. Teofilija Ragovska su sūnumi Karoliu, mirus „mylimam“ vyrui Juozui Ragovskiui parduoda namą ir sklypą, esančius Pilies gatvėje Andriui Ancevičiui ir jo žmonai Kotrynai¹¹⁸. Apie našlių valdytą nekilnojamąjį turtą duomenų suteikia ir mano jau ne kartą minėtas 1790 m. miesto ir apylinkių dūmų liustracijos sąrašas¹¹⁹. Jame minima Antanina Kružovienė, kuri būdama nuo 30 iki 45 metų dar augina dukrą iki 16 m. amžiaus. Motina akte pateikiama kaip žemės sklypo savininkė. Vertėtų pastebėti, jog liustracijoje minima ir daugiau našlių, kurios traktuojamos kaip žemės savininkės.

Atrodytų, jog moteris našlė, netekdama vyro, užsitikrindavo sau stabilią finansinę padėtį ir galėdavo sau leisti daugiau nebetekėti. Nagrinėtos Merkinės RKB santuokos ir mirties metrikos pateikė kitokius rezultatus. Pavyzdžiui, per 1757 – 1799 m. laikotarpį mirties metrikose galima rasti duomenų tik apie vieną neištekėjusią našlę, kuri 1777 m. mirė sulaukusi 43 m.¹²⁰ Panagrinėjus santuokų metrikas, galima pastebėti, jog našlės kur kas dažniau tekėdavo antrą kartą. Antai per 1723 – 1781 m. laikotarpį antrą kartą ištekėjo devyniolika našlių¹²¹. Tuo tarpu mano jau minėta Ona Borutaitė, sulaukusi 18 metų¹²², 1772 m. susituokė su Motiejumi Sirbatu, o 1778 m. jau tuokėsi su Teodoru Viveldžiu ir jau buvo minima kaip našlė¹²³. Antrą kartą moteris ištekėjo, būdama vos 24 metų. Tad tokiai jaunai merginai ištekėti antrą kartą nebuvo sunku. Tačiau tai tėra tik vienas pakartotinės našlės santuokos pavyzdys. Kitų moterų likimus susekti buvo labai sunku. Vos tik atsiradus rašytinei civilinei teisei, tapo priimta, jog moteris po tuoktuvių keisdavo savo pavardę, o

117 Merkinės magdeburgija, *LVI*A, f. SA, b. 5852, l. 48-49.

118 Merkinės magdeburgija, *LVI*A, f. SA, b. 5855, l. 31-32.

119 Privilegijos ir aktai. Nr. 222, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė*, sudaryt. Baliulis A., Vilnius, 2007, t. 5, p. 512-533.

120 Merkinės RKB mirties metrikų knyga. 1757-1812m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap.1, b. 11, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/11>, prieiga per internetą, žiūrėta 2012 12 13.

121 Merkinės RKB santuokos metrikų knyga. 1722-1797m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 7, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/7>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

122 Merkinės RKB gimimo metrikų knyga. 1748-1760m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 10, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/10>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

123 Merkinės RKB santuokos metrikų knyga. 1722-1797m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 7, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/7>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

tuo tarpu pastaroji aktuose galėjo būti įvairiai pateikiama. Nėra aišku, ar Merkinės parapijos bažnyčios raštininkai pateikdavo moters tėvo ar vyro pavardę jai pakartotinai tuokiantis. Juolab, kad Onos Borutaitės atveju buvo pateikta jos tėvo pavardė. Nors Merkinėje gausu merginų, kurios turėdavo tokį pat vardą bei pavardę, tačiau ši mergina buvo vienintelė tokia. Iš dalies sutaptų ir visa įvykių eiga. Kita vertus, mirties metrikose apie merginos vyro mirtį duomenų taip pat nėra.

Apie pakartotines našlių santuokas liudija ir Merkinės magistrato aktai. Pastarieji byloja, jog ne visoms našlėms vyrai palikdavo pakankamai turto, kad šios galėtų išgyventi. 1740 m. našlė Kristina Ringėlienė parduoda seną jai priklausančią namelį, esantį prie Merkinės bažnyčios, Merkinės vaitui V. Jamontui¹²⁴. Akte moteris mini, kad ji prašo už jį 40 auksinų tam, kad galėtų išgyventi pati ir išmaitintų savo vaikus. 1764 m. liepos 11 d. Agota Rudonaskaitė Bagdanovičienė su sūnumi Bartolomėjumi, kartu kaip vienas juridinis asmuo parduoda sklypą Merkinės mieste¹²⁵. Akte teigiama, jog sklypas parduodamas, nes motina nebesugeba jo tinkamai išlaikyti. Ne visos moterys finansiškai praturtėdavo po savo vyrų mirties. Tokiai moteriai tekdavo vėl ieškotis vyro ir taip, galbūt pagerinti savo finansinę padėtį. Prasta turtinė padėtis įtakojo ir atsiskyrimą nuo intensyvaus visuomeninio gyvenimo. Juk moteriai dar reikėjo išauginti savo vaikus. Išanalizavus Merkinės magistrato įrašus negalima susidaryti detalesnio vaizdo apie tai, kaip iš skurdo vadavosi sunkiai besiverčiančios našlės. Anot J. Karpavičienės, jos dažnai skolindavosi iš geriau gyvenančių asmenų nedidelį kiekį pinigų (kelis ar keliolika grašių), o už juos atidirbdavo¹²⁶. Galima tik numanyti, jog taip galėjo verstis ir merkinietės, tačiau vienareikšmiškai to teigti irgi nevertėtų. Aišku, neturtingai gyventi galėjo ir moterys turinčios sutuoktinius, tačiau našlių padėtis buvo kur kas keblesnė. Jos vienos turėjo stengtis finansiškai aprūpinti ir užauginti tėvo netekusius vaikus.

Anot J. Sarcevičienės, naujos santuokos sudarymas XIV – XVIII a. buvo dažnas reiškinys¹²⁷. Pakartotinai tekėdavo tik sunkiau besiverčiančios moterys. Joms reikėjo ne tik finansinės paramos, bet ir pagalbininko ūkyje, auklėjant vaikus. Vertėtų nepamiršti, jog našlės apsisprendimą dar kartą netekėti galėjo lemti ir kiti veiksniai. Baimė, jog naujasis sutuoktinis gali nuvilti ir neišpildyti visų moters lūkesčių, buvo vienas iš argumentų¹²⁸. Tos moterys, kurioms vyrai palikdavo pakankamai turto finansiškai išsilaikyti, dažniausiai ir nesieškodavo naujo vyro. Nagrinėjant 1790 m. Merkinės

¹²⁴ Privilegijos ir aktai. Nr. 186, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė*, sudaryt. Baliulis A., Vilnius, 2007, t. 5, p. 433.

¹²⁵ Merkinės magdeburgija, *LVI A*, f. SA, b. 5852, l. 129-130.

¹²⁶ Karpavičienė J., Turtinė miestietės ir miesto gyventojos padėtis. Ūkinė veikla, *Moteris Vilniuje ir Kaune XVI a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 2005, p. 123.

¹²⁷ Sarcevičienė J., Moterys, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 398.

¹²⁸ Ten pat, p. 403.

liustracijos aktą pastebimos tam tikros šeimos, kuriose greta vaikų yra tik viena vyresnio amžiaus moteris. Tai leistų daryti prielaidą, jog ta moteris ko gero yra našlė. Tokių šeimų minėtais metais Merkinės miesto teritorijoje buvo tik trys¹²⁹.

Merkinės magistrato aktų analizė leidžia teigti, jog našlės statusą turinčios moterys buvo gerbiamos visuomenėje, dėl joms tekusios didelės finansinė naštos mirus vyrui ir aprūpinant vaikus. Atlikti tiek Merkinės magistrato, tiek parapijos metrikų tyrimai leidžia teigti, jog dauguma našlių, po vyro mirties vėl ryždavosi tekėti. Tai buvo daroma dėl finansinių nepriteklių, pagalbos darbuose ar auginant vaikus. Tik labai mažai daliai moterų vyrų palikimas garantavo finansinę laisvę, kuri įtakoją moterų sprendimą likti našlėmis. Tokių moterų XVIII a, Merkinėje pasitaikydavo be galo mažai.

¹²⁹ Privilegijos ir aktai. Nr. 222, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė*, sudaryt. Baliulis A., Vilnius, 2007, t. 5, p. 512-533.

6. MOTERIS TEISMINĖJE MIESTO KASDIENYBĖJE

Šiais laikais dauguma darbų yra skiriama moters kasdienybės tyrimams ir jai suteikiamų teisių nagrinėjimui. Tačiau reikėtų nepamiršti, jog pastarosios laisvės reiškę ne vien teises, bet ir tam tikras pareigas. Jau formuojantis ir modernėjant viduramžių visuomenei tapo būtina sukurti tam tikras visuomenės taisykles, kurios garantuotų kryptingą valstybės vystymąsi ir apsaugotų ją nuo žlugimo. Taip atsirado baudžiamoji civilinė ir kriminalinė teisė. Nagrinėjant moters likimus XVIII a. Merkinėje su vis gausėjančiomis moters visuomeninėmis teisėmis, į tyrimų areną išeina ir baudžiamieji procesai.

Pirmiausia svarbu išsiaiškinti, kas turėjo jurisdikciją vykdyti teismus Merkinės mieste. Kaip teigiama 1569 m. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto privilegijoje Merkinės miestiečiams, šalia kitų magdeburginių laisvių, miestui taip pat suteikiama teisė turėti atskirą teismą. Pastarąjį sudarė vaitas ir suolininkų kolegija. Šie galėjo nagrinėti ne vien civilines, bet ir kriminalines bylas¹³⁰. Šis teismas buvo žemiausios pakopos¹³¹ ir nagrinėjo vien Merkinės miestiečių ir miesto apylinkių gyventojų bylas. Tai buvo pagrindinė teisminė institucija Merkinėje.

Miesto magistrato teisminių procesų įrašai, pateikti Merkinės magdeburgijos aktų knygoje suteikia duomenų tik apie XVIII a. pr. egzistavusį moters dalyvavimą juridinėje sferoje¹³². Pastarieji aktai yra išlikę iš 1731 – 1734 m. laikotarpio. Iš šių įrašų negalima daryti labai reikšmingų išvadų, tačiau kita vertus, tai suteikia galimybę atskleisti moters dalyvavimo teisminiuose procesuose pobūdį minėtu laikotarpiu.

Pirmiausia derėtų aptarti keletą bylų, kuriose moterys yra nukentėjusios. 1731 m. gegužės 29 d. Jono Rudnio žmona teisiiasi su Noricku dėl duotos pramaitinimui karvės, kuri po kurio laiko nudvėsė¹³³. Bylos nagrinėjimas dėl neaiškių priežasčių buvo atidėtas. 1734 m. vasario 4 d. Kazimiero Jazorausko žmona kaltina Kazimierą Ronkevičių, kad šis Juozo Šilingo name ją beveik mirtinai sumušė. Nukentėjusioji teigė, kad jai buvo suduota į veidą¹³⁴. Pastarosios bylos baigtis taip pat lieka nežinoma. Tuo tarpu 1731 m. rugpjūčio 26 d. Podgurskis savo ir žmonos Onos vardu

130 Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė, sudaryt. Baliulis A., Vilnius, 2007, t. 5, p. 72.

131 Kiaupa Z., Miestai, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai, Vilnius, 2001, p. 358.

132 Merkinės magdeburgija, Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. SA, b. 5851.

133 Ten pat, f. SA, b. 5851, l. 18.

134 Ten pat, f. SA, b. 5851, l. 92

teisiasi su Lukošiumi Moniuku dėl jo žmonos ižeidinėjimų šalia bažnyčios¹³⁵. Reikia pabrėžti, jog pastarajame incidente moteris tiesiogiai nedalyvavo, tačiau, kita vertus, Moniuko žmona galėjo keiksnoti ne vien Podgurskį, bet ir jo žmoną. Taigi galima teigti jog pasitaikydavo teisminių procesų, kuomet žmonos garbė buvo ginama jos vyro, jai tiesiogiai ir nedalyvaujant bylos nagrinėjime.

Didžiojoje dalyje nagrinėtų bylų moteris atsiskleidžia kaip atsakovė. Visų pirma merkinietės kaltintos keiksnėjimu. 1731 m. gegužės 29 d. įrašas skelbia, kad Ringailienė keikusi savo kaimyną, jog šis iš pono Borutos nusipirko dalį sklypo. Ringailienė buvo pripažinta kalta ir jai skirta 3 auksinių ir 10 pinigėlių bauda¹³⁶. Kitas pavyzdys, jau minėtas tų pačių metų rugpjūčio 26 d. ponios Lukošienės (Lukošiaus Moniuko žmonos) ir Podgurskio su žmona teisminis procesas. Ponia Lukošienė kaltinama tykojusi gatvėje Potgurskio ir Mykolo Laipieniaus, kurie ėjo į Dominikonų bažnyčią ir tuomet juos iškeikusi visų merkiniečių akivaizdoje. Pridedama, jog pastarieji tai gali paliudyti¹³⁷. Tačiau nėra duomenų, kokia buvo bylos baigtis.

Moteris buvo kaltinama ir dėl sužalojimo. Rugpjūčio 31 d. teismo įrašė skelbiama, jog Mykolas Laukonis teisėsi su Kristupo Zažotskio žmona, kadangi ši namie jam sužalojo ranką pjautuvu. Moteris turės sumokėti 11 auksinų piniginę baudą ir apmokėti nukentėjusiojo gydymo išlaidas¹³⁸. Tuo tarpu 1733 m. lapkričio 6 d. Mykolas Derminas teisiasi su Leonu Klanonovičiumi dėl sužalojimo. Iš Derminienei priklausančio miško medienos buvo pagamintos lentelės ir parduotos Klanonovičiui. Pastarasis lentelių kokybę nebuvo patenkintas ir nusprendė jas gražinti, tačiau Derminienė atsisakė pastarąsias priimti. Tuomet Klanonovičius supyko, trenkė ranką į minėtas lenteles ir ši pamėlynavo¹³⁹. Tad nors teismo įrašo pradžioje pažymėta, jog teisiasi du vyrai, tačiau byloje kaltinta moteris, kuri netiesiogiai sužalojo Klanonovičiui ranką. Deja, bylos baigtis taip pat yra nežinoma.

1731 m. spalio 14 d. teismo įrašas byloja, jog moteris teismo proceso metu galėjo kartu būti ir ieškovė, ir atsakovė. Mykolo Veseničiovo Dobrošovo žmona teisiasi su Petru Laumenskiu (Merkinės vargonininku), kad šis ne tik neleido savo name jos prie stalo (valgyti duonos), bet ir

135 Ten pat, f. SA, b. 5851, l. 23.

136 Ten pat, f. SA, b. 5851, l. 18.

137 Ten pat, f. SA, b. 5851, l. 23.

138 Ten pat.

139 Ten pat, f. SA, b. 5851, l. 89.

neleido nė lėkštės ant stalo pasistatyti¹⁴⁰. Tuo tarpu pastarasis apkaltino Dobrošovo žmoną kėsiniimusi jį nunuodyti. Bylos baigtis nežinoma.

Merkinės magistrato teismo veikloje egzistuoja ir moters, kaip liudininkės vaidmuo. 1733 m. spalio 23 d. įrašė dėl Petro Pakalos (malūnininko) dingusios prijuostės kaip liudininkė buvo apklausiama jauna mergina Česnakaitė¹⁴¹. Bylos įrašo pabaigoje buvo pažymėta, jog P. Pakalos nuomone, pastaroji neturėjo būti apklausiama dėl jos pernelyg jauno amžiaus. Kiek merginai tuomet buvo metų nėra nurodyta. Tuo tarpu pati byla, ko gero nesurinkus pakankamai įrodymų, buvo nutraukta.

Vertėtų pabrėžti, jog teismo aktų klauzulėse galima pastebėti antraeilio požiūrio į moteris atspindžių. Teismo aktuose beveik niekur nėra pateikiami moterų vardai. Įrašuose dažniausiai užrašoma moters pavardė arba minima, kad ji, tiesiog, pavyzdžiui Jono Podgurskio žmona. Be to, miestietės dažnai bylinėdavosi kartu su savo vyru, tuomet vyras išreikšdavo teismui skundą abiejų vardu. Iš minėto laikotarpio negausių, moteris įtraukiančių teismo įrašų, galima spręsti jog merkinietės gana pasyviai dalyvavo teisinėje miesto kasdienybėje. Jos buvo daugiau žmonos ir šeimos „židinio saugotojos“, tad viešojoje miesto erdvėje jų raiškos atspindžių pasitaikydavo ne daug. Kita vertus, duomenys apie teismo procesus yra išlikę tik iš XVIII a. pradžios, tad negalima vienareikšmiškai teigti, jog metams bėgant padėtis nė kiek nesikeitė. Dar daugiau, išnagrinėjus pardavimo bei pirkimo aktus moterų dalyvavimas juridiniuose santykiuose yra kiek ryškesnis. Tad galima numanyti, jog galbūt amžiaus pabaigoje moterys kur kas daugiau buvo įtrauktos ir į civilinių bei baudžiamųjų teismų erdvę.

XVIII a. Merkinės magistrato aktuose pastebimi ir miestelėnų kaltinimai dėl kerėjimo ar užkalbėjimo. Tačiau pradžioje svarbu išanalizuoti, koku pagrindu kerėjimo bylos miestuose galėjo būti nagrinėjamos. Jau III Lietuvos Statuto IV skyriaus 30 straipsnyje teigiama, jog vaivadoms, seniūnams ir dvarų urėdams yra nurodoma šaukti į teismą ir bausti LDK gyventojus už išžaginimą, smurtą miestuose, užpuolimą ant kelio, žudymą, klastojimą, padegimą, „čerauninkavimą“, nuodijimą¹⁴². Daugelis tyrinėtojų mano, jog „čerauninkavimas“ tai tolygu raganavimui, tačiau Juozo Jurginio teigimu, yra blogai interpretuojamas pats žodis. „Čerauninkas“ reiškia ne raganavimą, o nuodijimą tam tikromis paslaptinomis žolėmis¹⁴³. Viena vertus, tai tėra lakoniškas išsireiškimas, kita vertus, tai galėjo būti pirmieji rašytinės teisės žingsniai siekiant reglamentuoti bausmes

140 Ten pat, f. SA, b. 5851, l. 26.

141 Ten pat, SA, b. 5851, l. 89.

142 Статут Великого княжества Литовского 1588 года (Электрон. ресурс), [История Беларуси IX-XVIII веков. Первоисточники](http://starbel.narod.ru/statut1588.htm), <http://starbel.narod.ru/statut1588.htm>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

143 Jurginis J., *Raganų gaudymo šimtmetis*, Vilnius, 1984, p. 84.

kerėtojams ar žolininkams. Todėl anot Gintaro Beresnevičiaus ir Tomo Čaplinsko, nenuostabu, jog apkaltintiems asmenims stengtasi inkriminuoti ir kitus nusikaltimus¹⁴⁴. Be to, III Lietuvos Statuto IV sk. 54 straipsnyje yra nurodyta, jog asmenis galima bausti ir vadovaujantis kitų krikščioniškų šalių įstatymais bei vadovaujantis jų patirtimi¹⁴⁵. Tad teismui atsiverdavo neribotos galimybės interpretavimui. Galima teigti, jog ryškesnę pradžią kerėtojų teismams suteikė jėzuitų vadovaujama kontrreformacija¹⁴⁶ ir valdovo privilegijos, skirtos vyskupams kovoje prieš eretikus. Pavyzdžiui, karaliaus Žygimanto Senojo privilegija prieš eretikus, duota Vilniaus vyskupui 1542 m, kurioje Lietuvos vyskupams suteikiama teisė per savo pasaulietinių teismų atstovus vykdyti eretikų ir bedievių teismus¹⁴⁷. Tačiau, kita vertus, ir patys bažnyčios tarnai savo pamoksluose galėjo skiepyti parapijiečiams kerėtojų baimę ar neapykantą, kuri vėliau pasireiškė teismo aktų formuluose. Iki pat XVIII a. dvasininkija raganavimu įtariamus parapijiečius perleisdavo teisti magdeburgijos teismams, tačiau jau XVIII a. tiek dvasininkija, tiek centrinė valdžia stengėsi sugražinti raganų teismų kontrolę Bažnyčios jurisdikcijai. 1703 – 1745 m. buvo leidžiami specialūs valdovų potvarkiai nurodantys dvasininkijai paimti į savo rankas eretikų ir kerėtojų teismus, tačiau dar ilgą laiką raganos buvo teisiamos pasaulietinės valdžios. Karaliaus valdžia buvo pernelyg silpna, tad negalėjo užtikrinti griežto valdovo įsakų laikymosi teismų atžvilgiu. Galutinai raganų bylas Lietuvos ir Lenkijos valstybėje panaikino tik 1776 m. Varšuvos seimas, kuris uždraudė teismuose naudoti kankinimus ir teisti raganavimu įtariamus asmenis¹⁴⁸. Bendroje Lietuvos ir Lenkijos valstybėje raganų teismai egzistavo 1675 – 1730 m. laikotarpyje. Lyginant su raganavimo teismų židiniu – Vakarų Europa, čia kerėtojų persekiojimai prasidėjo vėliau ir tęsėsi kur kas ilgiau¹⁴⁹.

Tačiau grįžkime į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę. Merkinėje XVIII a. pr. moterys užkalbėjimu kaltintos skundžiantis dėl jų įtartino elgesio ar viešai išsakytų priekaištų (keiksnojimo). 1731 m. birželio 9 d. Mykolas Kriaučiūnas su žmona Regina iš Demšių skundžiasi žydės Juzefos Ščerbienės (Ščerbio žmonos) elgesiu. Ši ne tik viešai iškeikė Kriaučiūnus, bet ir užkerėjo juos ir jų

144 Beresnevičius G., Čaplinskas T., Ragana, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 568.

145 Статут Великого княжества Литовского 1588 года (Электрон. ресурс), [История Беларуси IX-XVIII веков. Первоисточники](http://starbel.narod.ru/statut1588.htm), <http://starbel.narod.ru/statut1588.htm>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

146 Jurginis J., *Raganų gaudymo šimtmetis*, Vilnius, 1984, p. 64.

147 Balinskis M., Karaliaus Žygimanto Senojo privilegija prieš eretikus, duota Vilniaus vyskupui, *Vilniaus miesto istorija*, Vilnius, 2007, p. 321.

148 Beresnevičius G., Čaplinskas T., Ragana, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 569-571.

149 Ten pat, p. 561.

vaikus¹⁵⁰. Įrašo gale pažymėta, jog byla, neradus pagrindo, buvo nutraukta. Aktuose taip pat galima pastebėti, jog moterys padariusios tam tikrų skriaudų miestiečiams, įrašo pabaigoje dar apkaltinamos kerėjimu. Kaip antai, Mykolo Dermino ir Leono Klanonovičiaus byloje dėl medinių lentelių. Čia Derminai, „atsakydami“ į minėtą skundą, apkaltina Kanovičiaus žmoną raganavimu¹⁵¹. Tačiau nėra nurodyta, ar apkaltintoji moteris kaip nors buvo nubausta. Tuo tarpu 1731 m. rugpjūčio 13 d. Lukošiaus Moniuko žmona iškėlė bylą Antanui Podgurskiui dėl jo žmonos elgesio. Ši nuolatos visus keiksnodavo, o rugpjūčio 10 d. viešai apkaltino Moniuko žmoną kerėjimu¹⁵². Tačiau sprendžiant iš anksčiau aptartos Moniukų ir Podgurskių bylos (dėl Podgurskių keiksnojimo prie bažnyčios), galima teigti, jog tiek kaltinimai kerėjimu, tiek viešas keiksnojimas prie bažnyčios buvo tik šeimų tarpusavio santykių aiškinimasis. Kita vertus, nėra aišku, ar minėtoji byla buvo toliau nagrinėjama ir kokia buvo jos baigtis.

Tačiau nereikėtų manyti, jog kaltinimai kerėjimu buvo tolygūs paprastam įžeidinėjimui. Šie galėjo turėti labai rimtų pasekmių. Vienas XVII a. Merkinės magistrato teismo įrašas miesto metrikoje patvirtina, jog miesto teismas turėjo teisę vykdyti teismus nukreiptus prieš kerėtojus. Tai 1646 m. balandžio 27 d. teismo sprendimas dėl Merkinės miestiečio Martyno Veličkos pakerėjimo bylos. Joje Magdalena iš Lydekinės kaimo buvo kaltinama siekusi kerais jį išskirti su tuometine sužadėtine dėl to, jog norėjo pati už jo ištekėti¹⁵³. Mergina buvo tardoma Merkinės rotušėje. Minima, jog Magdalena kerėti išmokė Ona iš Dzembrovo kaimo, tad pastaroji buvo pakviesta į teismą kaip kaltinamoji ir perduota kankinti. Kankinimai buvo vykdomi budelio, kuris degindavo įtariamąsias kūną, taip siekdamas išgauti iš jos prisipažinimą. Galiausiai ieškovas savo kaltinimus atsiėmė, ir moteris sudeginta nebuvo. Vietoj to teismas priėmė sprendimą kaltinamąją Oną perduoti budeliui išplakti. Negalima visiškai teigti, jog teismo procesai vykę XVII a. pr. buvo identiškai XVIII a. teismo procesams. Kita vertus, tokių bylų nagrinėjimo atgarsiai moterims turėjo ilgam sukelti baimę dėl galimų sąsajų su kerėjimu. Tad ir moters kaltinimas raganavimu XVIII a. pr. buvo prilyginimas vienam iš rimtesnių nusikaltimų. Reikėtų nepamiršti, jog XVIII a. pr. žymėjo kerėtojų teismų ATR pabaigą. Pastaruosius teismus valdovų įsakų pagalba buvo bandoma perleisti dvasininkijai. Tad miesto jurisdikcijai išreikšti kaltinimai dėl kerėjimo galėjo likti tik ankstesnių procesų tradicijos palikimas. Kita vertus, tai, jog kaltinimai raganavimu vis dar buvo įtraukiami į

¹⁵⁰ Merkinės magdeburgija, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. SA, b. 5851, l. 21.

¹⁵¹ Ten pat, f. SA, b. 5851, l. 89.

¹⁵² Ten pat, f. SA, b. 5851, l. 22.

¹⁵³ *Raganų teismai Lietuvoje (Lietuvos teisės paminklai, II)*, sud. K. Jablonskis, R. Jasas, Vilnius, 1987, p. 214-216.

magistrato teismo knygas rodo, jog miestas dar tebenagrinėjo tokio pobūdžio bylas ir neperleido jų bažnytinėms institucijoms.

Merkinės magistrato teisminiai įrašai atskleidė, jog moterys XVIII a. pradžioje palyginti mažai dalyvaudavo teismo procesuose. Merkinietės dažniausiai buvo kaltintos keiksnojimu, sužalojimais, pasikėsinimu ar net kerėjimu. Kita vertus, jos turėjo teisę kreiptis į teismą dėl sužalojimų ar turtinių nuostolių. Tad negalima kategoriškai teigti, jog moterims kaip nors buvo ribojama galimybė dalyvauti teisminiuose procesuose. Pastarosios ne vien galėjo dalyvauti, jos turėjo ir atsakyti už savo nusikaltimus, kurių dalis galėjo būti ir nepagrįsti. Retas moterų vardų ir pavardžių minėjimas teisiniuose aktuose tik įrodo teiginį, jog moteris labai daug kuo priklausė nuo savo vyro. Tuometinis merkinietės gyvenimas labiau sukosi šeimyniniuose rūpesčiuose nei visuomeniniame gyvenime. Kita vertus, galbūt ir joms pačioms namų rūpesčiai buvo kur kas mielesni nei visuomeninės problemos, tad jų dalyvavimas teismo procesuose buvo vangus.

IŠVADOS

1. Merkinė yra vienas seniausių miestelių Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Miestas buvo svarbus prekybinis centras, kurio augimą dar labiau paspartino Magdeburginių teisių suteikimas 1569 m. Ši, naujo tipo miestų teisė paskatino miestų raidą, suteikė daugiau teisių patiems miestų gyventojams, iš kurių vėliau išsivystė atskiras miestiečių luomas. Tuometinės Abiejų tautų respublikos valdovai, suteikdami miestams savivaldos teises taip siekė surinkti daugiau mokesčių ir pagausinti savo išdą. Tačiau XVIII a. Merkinėi buvo nelengvas. LDK tuomet išgyveno svarbius politinius pasikeitimus ir kovas dėl valstybės išlikimo. Galiausiai XVIII a. pabaigoje bendra Lenkijos ir Lietuvos valstybė visai buvo ištrinta iš politinio žemėlapiu. Amžiaus pabaigoje buvo suvaržytos ar panaikintos daugumos miestų teisės ir Merkinė buvo ne išimtis. Dėl nuolatinių karų ir maro epidemijų miestas nunyko, jame sumažėjo gyventojų ir galiausiai jis prarado iki tol turėtą miesto savivaldą.

2. Moteris XVIII a. visuomenėje turimo turto atžvilgiu nebuvo lygiavertė vyrui, tačiau ji galėjo turėti asmeninio turto ir patį jį valdyti. Ne gana to, atlikta Merkinės magistrato aktų analizė atskleidė, jog moterys turėjo teisę sudaryti savo testamentą ir išreikšti paskutiniąją valią. Pastarosios savo turtą dažniausiai palikdavo savo sutuoktiniui ir vaikams. Tuo tarpu sutuoktinis, atitinkamai palikdavo žmonai ir vaikams. Vyras tokiu būdu pasirūpindavo mylimos žmonos gerove po savo mirties. XVIII a. Merkinėje turtiniu atžvilgiu labiausiai nepriklausomos buvo našlės. Tuo tarpu apie egzistavusią savarankišką moters ūkinę veiklą duomenų nėra pakankamai daug, todėl negalima vienareikšmiškai teigti, jog tokio pobūdžio moters užsiėmimai buvo vystomi.

3. Merkinėje XVIII a. vidutiniškai per metus buvo sudaroma nuo 2 iki 6 santuokų. Merginos vidutiniškai tuokdavosi sulaukusios 16 – 23 m. amžiaus. Sutuoktiniais dažniausiai tapdavo vietiniai parapijiečiai ar atvykėliai iš kitų LDK parapijų. Tačiau pasitaikydavo ir išimčių. Sutuoktinių santykius šeimoje detaliau apibrėžia jų dalyvavimas pirkimo ir pardavimo aktų sudaryme. Pastarųjų formuliruose galima pastebėti, jog moterys dalyvavo sprendžiant šeimos finansinius reikalus su savo sutuoktiniu kaip vienas juridinis asmuo. Tai buvo pakankami dažnas reiškinys tam tikroje, šeimą įtraukiančių aktų sudarymo kasdienybėje. Tačiau pasitaikydavo ir tokių atvejų, kai žmona lygiai taip pat kaip vyras pasirašydavo juridinį aktą atskirai. Tokio pobūdžio aktų metrikose jau kur kas mažiau. Beje, iš tėvų paveldėtas moterų turtas taip pat virsdavo bendro „šeimos biudžeto“ dalimi. Analogiškai buvo ir su vyrų asmeniniu turtu. Taigi tiek moteris, tiek vyras po santuokos sudarymo kartu sprendavo kaip panaudoti bendrus šeimos finansus bei nekilnojamąjį turtą.

4. XVIII a. Merkinės šeimas vidutiniškai sudarydavo 4 vaikai, tačiau šis skaičius nuolat kisdavo. Dėl ligų proveržių ir žemo sanitarijos lygio ne visi vaikai sulaukdavo pilnametystės. Vyravo gana didelis ir pačių gimdyvių mirtingumas. Kita vertus, pasitaikydavo moterų kurių gyvenimo trukmė siekdavo nuo 60 iki 80 metų. Atlikti tyrimai parodė, jog laikotarpiai tarp vaikų gimimų trukdavo nuo mažiau nei metų iki penkių ar net septynerių metų. Paprastai praeidavo vieneri – du metai nuo santuokos įteisinimo iki pirmojo vaiko gimimo. Merkinės kasdienybėje pasitaikydavo ir tokių atvejų, kuomet santuoka būdavo sudaroma moteriai jau tapus nėščiai. Tačiau mieste egzistavo ne vien šeimyninė idilė, pasitaikydavo ir vienišų motinų. Gimimo metrikose yra pakankamai įrašų kuriuose nėra paminėti vaikų tėvai, kai kur nurodant kad tėvas jau miręs. Egzistuoja ir tokie įrašai, kuriuose pažymima, jog krikštijamo vaiko tėvas nėra žinomas.

5. Moteris našlė Merkinės visuomenėje buvo kur kas labiau gerbiama nei su sutuoktiniu gyvenanti moteris. Tai lėmė našlės turtinė padėtis, kurią jai po savo mirties, testamentu užtikrindavo vyras. Šio socialinio sluoksnio moteris galėjo laisvai disponuoti savo turtu ir valdyti dar nepilnamečių vaikų turtą. Tačiau kaip parodė Merkinės RKB metrikos, merkinietės ilgai našlėmis nelikdavo. Prasta finansinė padėtis, nepakankamas vyro palikimas ir vaikų auginimo našta vertė moteris ieškotis naujo sutuoktinio.

6. Moters kasdienybę XVIII a. Merkinėje apibrėžia ir baudžiamosios civilinės teisės įrašai Merkinės magistrato aktų knygoje. Merkinėje pagrindinę teismo jurisdikciją atliko magistrato teismas susidedantis iš vaito ir suolininkų kolegijos. Minėto teismo įrašuose moterys tapdavo tiek atsakovėmis, tiek ieškovėmis. Jos dažniausiai kaltintos sužalojimu, viešu keiksnojimu, pasikėsiniu į gyvybę. Moterų dalyvavimas teismo procesuose neapsiribojo vien gynyba ar kaltinimais, jos taip pat galėjo tapti liudininkėmis. Svarbią vietą XVIII a. pr. Merkinėje užima moterų kaltinimai kerėjimu. Pastarieji dažnai tebuvo siekis teisme išsiaiškinti santykius su sau neįtikusiais miestelėnais. Tačiau kerėtojų teismai tuomet buvo prilyginami rimtam kaltinimui. Nors XVIII a. žymėjo raganų teismų laikotarpio LDK pabaigą, tačiau Merkinėje, amžiaus pradžioje, dar aptinkama panašaus pobūdžio bylų. Galima tik numanyti, jog kerėtojų teismų verpetą LDK įsuko bažnyčios siekis dominuoti įveikus kontrreformacijos šalininkus, valdovų privilegijos bei III Lietuvos Statutas, siekęs apginti nuskriaustusius.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Šaltiniai

Nepublikuoti šaltiniai

1. F. SA, b. 5851, Merkinės magdeburgija, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*.
2. F. SA, b. 5852, Merkinės magdeburgija, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*.
3. F. SA, b. 5853, Merkinės magdeburgija, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*.
4. F. SA, b. 5855, Merkinės magdeburgija, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*.

Publikuoti dokumentai

1. Balinskis M., *Vilniaus miesto istorija*, Vilnius, 2007, p. 316-323.
2. *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai. Merkinė*, sudaryt. Baliulis A., Vilnius, 2007, t. 5.
3. *Raganų teismai Lietuvoje (Lietuvos teisės paminklai, II)*, sud. K. Jablonskis, R. Jasas, Vilnius, 1987, p. 214-216.

Interneto šaltiniai

1. Merkinės RKB gimimo metrikų knyga. 1723 – 1742 m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 8, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/8>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.
2. Merkinės RKB gimimo metrikų knyga. 1742 – 1748 m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 9, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/9>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.
3. Merkinės RKB gimimo metrikų knyga. 1748 – 1760 m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 10, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/10>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.
4. Merkinės RKB gimimo metrikų knyga. 1760 – 1768 m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 12, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/12>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

5. Merkinės RKB gimimo metrikų knyga. 1768 – 1778 m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 13, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/13>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.
6. Merkinės RKB gimimo metrikų knyga. 1778 – 1788 m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 14, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/14>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.
7. Merkinės RKB gimimo metrikų knyga. 1788 – 1797 m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 14, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/15>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.
8. Merkinės RKB gimimo metrikų knyga. 1797 – 1803 m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 16, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/16>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.
9. Merkinės RKB mirties metrikų knyga. 1757-1812m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap.1, b. 11, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/11>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.
10. Merkinės RKB santuokos metrikų knyga. 1722-1797m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 1541, ap. 1, b. 7, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/ARCH/1541/1/7>, prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.
11. Статут Великого княжества Литовского 1588 года (Электрон. ресурс), [История Беларуси IX-XVIII веков. Первоисточники, http://starbel.narod.ru/statut1588.htm](http://starbel.narod.ru/statut1588.htm), prieiga per internetą, žiūrėta 2013 05 01.

Literatūra

1. Beresnevičius G., Čaplinskas T., Ragana, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 557 – 573.
2. Glemža L., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sąjūdis 1789-1792 m.*, Vilnius, 2010.
3. Jurginis J., *Raganų gaudymo šimtmetis*, Vilnius, 1984.
4. Karalius L., Testamentai, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 714 – 723.

5. Karpavičienė J., *Moteris Vilniuje ir Kaune XVI a. pirmojoje pusėje*, Vilnius, 2005.
6. Kiaupa Z., Miestai, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 351 – 364.
7. Kvizikevičius L., Vaitkevičius V., Merkinė miestas XV-XVIII a., *Merkinės istorijos bruožai*, sudaryt. Černiauskas A., Gudavičius H., Vaitkevičius V., Vilnius, 2004.
8. Sarcevičienė J., Moterys, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, Vilnius, 2001, p. 397 – 412.

SANTRAUKA

Merkinei XVIII a. buvo nelengvas. Tuometinėje LDK teritorijoje vyko nuolatiniai karai su kaimyninėmis valstybėmis, siautė ligų epidemijos. Tačiau teigiamos reikšmės miesto raidai turėjo magdeburginių teisių bei laisvių suteikimas. Tai paskatino ryškesnį miestelio pakilimą bei vystymąsi. Be to, daugiau teisių įgavo ir patys miestiečiai.

XVIII a. Merkinės gyventoja, nors ir užimdama antraeilę padėtį šalia savo vyro, galėjo turėti nuosavo turto ir laisvai juo disponuoti. Moterys galėjo surašyti savo paskutiniąją valią testamentu, egzistavo ir tam tikra teorinė galimybė užsiimti savarankiška ūkine veikla.

Merginos tuokdavosi sulaukusios vidutiniškai 16 – 23 m. Sutuoktiniais dažniausiai tapdavo kaimyninių parapijų vyrai, tačiau egzistavo ir išimčių. Moterų tam tikrą statusą šeimoje rodo pirkimo ir pardavimo aktų analizė. Pastarosios lygiai taip pat kaip ir jų vyrai buvo minimos sudarant sandorius Merkinės magistrato. Tai rodo, jog sprendžiant šeimos turtinius reikalus, teisę dalyvauti juose turėjo ir žmona.

Merkinės šeimas vidutiniškai sudarydavo 4 vaikai, tačiau ne visi iš jų sulaukdavo pilnametystės. Paprastai praeidavo 1 – 2 m. nuo santuokos įteisinimo iki pirmojo vaiko. Panašūs laikotarpiai skirdavo ir kitų vaikų gimimus. Nors dėl prastų sanitarinių sąlygų egzistavo didelis gimdyvių mirtingumas, tačiau Merkinėje pasitaikydavo moterų, kurios sulaukdavo net 80 m. amžiaus. Merkinės kasdienybėje egzistavo ir vienišų motinų fenomenas, kuomet nėra žinomas vaiko tėvas.

Moters našlės statusas buvo ypatingas. Gavusi testamentą jai paliktą vyro turtą ji savarankiškai galėdavo jį valdyti. Be to, ji valdė ir vaikų turtą iki jų nepilnametystės. Finansinė nepriklausomybė ją tarsi iškelavo viršum kitų Merkinės moterų. Tačiau dauguma merkiniečių našlių visgi ryždavo susituokti antrą kartą.

Merkinės magistrato aktų knygose egzistuoja įrašai, kuriuose moteris magistrato teisme yra kaltinama keiksnojimu, sužalojimu ar net pasikėsiniu. Jos galėjo tapti tiek atsakovėmis, tiek ieškovėmis, tiek liudininkėmis. Ne mažą dalį kaltinimų moteriai, XVIII a. teisme sudarė kaltinimai kerėjimu. Detalesni raganų teismų tyrimai LDK leidžia teigti, jog tokio pobūdžio kaltinimai buvo prilyginami rimtam nusikaltimui.

SUMMARY

Woman's everyday life in 18th century Merkinė town

The 18th century in Merkinė was not easy. At that time in the territory of the Great Duchy of Lithuania suffered from constant battles with neighbor countries and epidemic diseases. However, the positive impact on town's development had the conferment of Magdeburg laws. The latter induced the growth and progress of the town whilst townsfolk gained more rights.

Even though, a woman of Merkinė town was considered subordinate in marriage, she was able to have her own property and use it freely. Women were able to write their last will in the testament. In addition to this, a theoretical possibility existed in engaging self-sufficient economic activity.

On average, women were usually getting married between the age of 16 and 23. In most cases, the spouses became men of neighbor parishes, though there were some exceptions as well. Analysis of sales and purchases acts indicated a certain status of women in their families, as the latter were also needed for solving family's financial matters.

Satisfactorily, families of Merkinė town consisted of four children, though not all of them attained adulthood. Usually, there was a 1-2 year gap from the validation of marriage and the first child, and the latter numbers dominated in indicating the age gap between the births of other children. Due to poor sanitary conditions, a high number of pregnant women died while delivering babies, though in some cases, there were women who had reached the age of 80. In everyday life of Merkinė existed a phenomenon of single mothers, as the fathers of children are unknown.

A status of widow was considered special, because she was able to freely handle the wealth inherited from her late husband. Moreover, she had the right to manage the property of her children before they reach adulthood. Financial independence made widows stand out from other married women. On the other hand, the majority of widows decided to marry for the second time.

In books of magistrate acts of Merkinė town are entries of magistrate court when a woman is accused of cursing, harming, or even of encroaching. Women were able to become both defendants and prosecutors. In 18th century a significant part of prosecutions to women in courts consisted of witchcraft accusations. More detailed analysis of witch courts in Great Duchy of Lithuania concludes that this type of accusation was equivalent to a serious crime.

PRIEDAI

Merkinėje sudarytos santuokos ir sutuoktinių kilmė			
Metai	Merginų kilusių iš Merkinės santuokų skaičius	Sutuoktinių kilmė (vyrai)	
		Vietiniai (kilę iš Merkinės miesto ir apylinkių)	Nevietiniai
1722	3	2	1
1723	2	2	-
1724	6	4	1
1725	-	-	-
1726	2	1	-
1727	-	-	-
1728	4	3	1
1729	4	3	1
1730	-	-	-
1731	4	2	2
1732	4	1	1
1733	4	1	2
1734	3	3	-
1735	2	1	1
1736	2	1	1
1737	-	-	-
1738	6	5	1
1739	2	2	-
1740	3	-	-
1741	1	-	-
1742	3	-	-
1743	-	-	-
1744	-	-	-
1745	1	-	-
1746	1	-	-
1747	3	-	-
1748	5	-	-
1749	2	-	-
1750	2	-	-
1751	11	-	-
1752	2	-	-
1753	5	-	-
1754	1	-	-
1755	5	-	-
1756	7	-	-
1757	4	-	-
1758	5	-	-

1759	2	-	-
1760	6	-	-
1761	4	-	-
1762	5	-	-
1763	7	-	-
1764	2	-	-
1765	6	-	-
1766	3	-	-
1767	3	-	-
1768	5	-	-
1769	4	-	-
1770	3	-	-
1771	2	-	-
1772	11	-	-
1773	1	-	-
1774	2	-	-
1775	3	-	-
1776	3	-	-
1777	5	-	-
1778	5	4	1
1779	9	8	1
1780	5	-	-
1781	6	-	-
1782	2	-	-
1783	2	-	-
1784	8	-	-
1785	6	-	-
1786	11	-	-
1787	2	-	-
1788	9	-	-
1789	4	-	-
1790	5	-	-
1791	7	-	-
1792	9	-	-
1793	4	-	-
1794	3	-	-
1795	5	-	-
1796	6	-	-
1797	5	-	-

1 lentelė. Merkinėje sudarytos santuokos ir sutuoktinių kilmė. Lentelė parengta 1722 – 1797 m. Merkinės Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų Romos katalikų bažnyčios santuokos metrikų duomenimis. Sudarė E. Jareckaitė.

Moters santuokinis amžius			
	Gimimo metai	Santuokos metai	Amžius
Mariana Raukevičiūtė (Raukiewiczowna)	1753	1769	16
Magdalena Zmuidzinevičiūtė (Zmuidzinowiczowna)	1755	1771	16
Marijona Aleksandravičiūtė (Alexandrowiczowna)	1752	1772	20
Marijona Dervinaitė (Derwiniowska)	1749	1772	23
Ona Borutaitė (Boruczowna)	1754	1772	18
Marijona Lachovičiūtė (Lachowiczowna)	1754	1775	21
Marijona Vereinska (Wereinsko)	1755	1777	22
Judita Nanartovičiūtė (Nanartowiczowna)	1757	1779	22

2 lentelė. Moters santuokinis amžius. Lentelė parengta pagal 1722 – 1797 m. Merkinės Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų Romos katalikų bažnyčios santuokos metrikų bei 1748 – 1760 m. gimimo metrikų duomenis. Sudarė E. Jareckaitė.

Vaikų skaičius merkiniečių šeimose				
Tėvas	Motina	Santuokos metai	Vaikai	Vaikų skaičius
Antanas Ringaila (Ryngialo)	Regina Dervinaitė (Derwiniowna)	1751 sausis	1760 rugsėjis – Motiejus 1765 balandis – Kotryna 1768 liepa – Aleksas (Alexium) 1773 gegužė – Florijonas	4
Simonas Kompa (Kompa)	Marijona Zmuidzinevičiūtė (Zmuidzinowiczowna)	1753 gegužė	1753 spalį – Kotryna 1760 lapkritis – Kotryna 1763 gruodis – Marijona 1765 kovas – Juozas	4
Antanas Adomavičius (Adomowicz)	Ona Ožkevičiūtė (Oszkewiczowna)	1754 rugsėjis	1761 liepa – Dominykas 1764 gruodis – Barbora 1766 kovas – Ona 1778 birželis – Petronėlė	4
Tadas Boruta (Borutz)	Ona Minkovskaitė (Minkowska)	1758 rugsėjis	1760 rugsėjis – Marijona 1763 vasaris – Marijona 1766 balandis – Ona 1768 sausis – Kaspas 1776 spalį – Feančeska	5
Petras Kalinovskis (Kalinowski)	Ona Levicka (Lewicka)	1758 lapkritis	1761 sausis – Motiejus 1762 lapkritis – Antanas 1765 balandis – Kotryna 1768 liepa – Ignatas	4
Jonas Raknevičius (Rakniewicz)	Kotryna Pakaluskaitė (Pakalowna)	1759 vasaris	1760 rugsėjis – Rozalija 1764 gruodis – Barbora 1769 sausis – Marijona 1773 balandis – Bartolomėjus	4
Kazimieras Peikus (Peykus)	Rozalija Račkevičiūtė (Raczkieviczowna)	1759 vasaris	1765 birželis – Magdalena 1769 sausis – Marijona	2
Stanislavas Bozeikis (Bozueki)	Marijona Jasiulevičiūtė (Jaziulewiczowna)	1760 birželis	1761 birželis – Jonas 1763 lapkritis – Martynas	2
Antanas Mieteuskas (Mietefsko)	Kotryna Bobrowska (Bobrowska)	1761 sausis	1761 gegužė – Regina 1763 gegužė – Magdalena 1765 sausis – Marijona 1768 lapkritis – Antanas 1772 liepa – Jokūbas 1777 vasaris – Vincentas (?)	6
Juozas Ripšinskas (Rypsczynski)	Magdalena Bobrowska (Bobrowska)	1762 sausis	1762 balandis – Antanas 1763 liepa – Ignatas 1772 spalį – Rožė 1773 gegužė – Petras 1777 balandis – Jurgis	5

Antanas Kaminskas (Kaminski)	Marijona Šilinskaitė (Szylingowna)	1762 vasaris	1769 vasaris – Kotryna 1765 lapkritis – Andrius 1773 birželis – Marijona	3
Mykolas Janovskis (Janowski)	Marijona Doktorskaitė (Doktorowiczowna)	1763 sausis	1763 gruodis – Viktorija 1768 kovas – Marijona 1770 spalio – Simonas 1775 – Konstantinas	4
Antanas Laikovičius (Laikowicz)	Kotryna Nanartavičiūtė (Nanartowiczowna)	1763 sausis	1764 liepa – Ona 1767 rugpjūtis – Marijona	2
Jonas Borševskis (Borszewski)	Ona Krokaitė (Kroikowna)	1763 sausis	1763 gruodis – Tomas 1766 kovas – Viktorija 1768 kovas – Marijona	3
Juozas Šilingas (Szyling)	Ona Vitkinaitė (Witkiniowa)	1763 lapkritis	1765 birželis – Jokūbas 1768 kovas – Marijona 1773 balandis – Bartolomėjus 1776 rugpjūtis – Liudvika 1777 spalio – Antanas	5
Jokūbas Kavzuba (Kavzuba)	Kotryna Jurgelevičiūtė (Jurgielewiczowna)	1764 sausis	1768 vasaris – Mariana 1773 sausis – Viktorija 1766 rugpjūtis – Marijona	3
Jonas Krinevičius (Krynewicz)	Marijona Galocelaitė (Galocilowna)	1765 lapkritis	1766 gruodis – Jonas 1769 vasaris – Agota 1771 rugpjūtis – Rozalija	3

3 lentelė. Vaikų skaičius merkiniečių šeimose. Lentelė parengta pagal 1722 – 1797 m. Merkinės Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų Romos katalikų bažnyčios santuokos metrikų, 1760 – 1768 m. bei 1768 – 1778 m. gimimo metrikų duomenis. Sudarė E. Jareckaitė.

Merkinės moters (mergaitės) gyvenimo trukmė		
Mirties metai	Vardas, pavardė	Amžius (metai)
1772	Marijona Tomkevičiūtė (Tomkiewiczowna)	11
	Marta Zmuidzinevičiūtė (Zmuidzinowiczowna)	4
	Kristina Kolondinienė (Kolondzina)	60
	Marijona Raknevičiūtė (Rakniewiczowna)	4
	Ieva Lepežiūtė (Lepieszowna)	1
	Ieva Lepežienė (Lepieszyna)	89
1773	Ona Račkevičiūtė (Rackiewiczowna)	2
	Marijona Kaminskaitė (Kaminska)	1
	Marijona Ringialienė (Ryngialowna)	38
	Rožė Vitkauskienė (Witkowska)	40
	Ona Jasiulevičiūtė (Jasiulewiczowna)	4
	Marijona Domunauskienė (Domunauska)	56
	Ieva Jasiulevičiūtė (Jasiulewiczowna)	2
1779	Kristina Daugienikienė (Daugienikowa)	50
	Marijona Meusielaitė (Meusielowna)	1
	Viktorija Chorociejaitė (Chorocieiowna)	7
	Marijona Jasiulevičiūtė (Jasiulewiczowna)	1
	Ona Ringialienė (Ryngialowa)	80
	Rozalija Vienciunienė (Wienciuwa)	70
	Hiacinta Škurstovaitė (Szkurstowna)	4
	Marijona Gilevičiūtė (Gilewiczowa)	20
1780	Marijona Chviedorovičiūtė (Chviedorowiczowna)	24
	Magdalena Adamovičienė (Adamiowiczowa)	60
	Marijona Eismontaitė (Eysmontowa)	15
	Rozalija Pienkunaitė (Pienkuwiczowna)	4
	Marijona Ainevska (Aynewska)	24
	Marijona Jasimovičiūtė (Jasimowiczowna)	1
	Agota Cinkovska (Cinkowska)	23
	Kotryna Rakminaitė (Rakimiowna)	3
	Felicija Kniežkovska (Knieczkowska)	50
1781	Marijona Pietrovskā (Pietrowska)	1
	Marijona Dervinaitė (Derwiniowna)	1
	Kristina Mirukevičiūtė (Mirukewiczowna)	1
	Ona Zylovienė (Zyłowantowna)	80
	Agota Zutnievska (Zutniewska)	60
1782	Rozalija Bingelienė (Bingielowa)	60
	Konstancija Česliovska (Czesliowska)	12
	Marijona Savičiovaitė (Sawiczowna)	1
	Rozalija Stašinska (Staszynska)	15
	Agota Zurazieniova (Zurazeniowa)	1
	Viktorija Soholevska (Soholewska)	1

4 lentelė. Merkinės moters (mergaitės) gyvenimo trukmė. Lentelė parengta 1757 – 1812 m. Merkinės Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų Romos katalikų bažnyčios mirties metrikų duomenimis. Sudarė E. Jareckaitė.

1790 m. Merkinėje ir miesto apylinkėse gyvenančių moterų amžius								
Amžiaus grupės	Merkinė	Mieste %	Purpliai	Bingeliai	Trasninkas	Maksimionys	Viso	%
1 – 16 m.	62	34	3	15	12	10	102	38
16 – 30 m.	43	24	7	12	4	-	66	25
30 – 45 m.	33	18	-	3	1	5	42	16
45 – 60 m.	16	9	-	2	5	1	24	9
60 ≤ m.	27	15	1	2	1	-	31	12

5 lentelė. 1790 m. Merkinėje ir miesto apylinkėse gyvenančių moterų amžius. Lentelė parengta pagal 1790 m. Merkinės miesto dūmų iliustracijos duomenis. Sudarė E. Jareckaitė.